

Atatürk
Üniversitesi

Anadolu-Kafkasya İlişkileri
Araştırmalar Dizisi - 1

TARİH BOYUNCA ANADOLU GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ Sempozyumu

Editörler/Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU
Elif YAVUZ
Elif YURTTAŞ

ANADOLU – KAFKASYA İLİŞKİLERİ ARAŞTIRMALARI DİZİSİ: 1

TARİH BOYUNCA ANADOLU - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ Sempozyumu

Editörler / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU

Elif YAVUZ

Elif YURTTAŞ

Ankara - 2020

**TARİH BOYUNCA
ANADOLU - GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ
Sempozyumu**

Editörler / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKARSU
Elif YAVUZ
Elif YURTTAŞ

Yayınlayan

Şükrü DEVREZ

Kapak Tasarım

Ufuk ÇETİNKAYA

Sayfa Tasarım

Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67 / Sertifika no: 20193
www.bilginkultursanat.com / bilginkultursanat@gmail.com

ISBN: 978-605-06151-7-3

© Bilgin Kültür Sanat Yayınları
Yazarın ve yayınevinin yazılı olmadan
hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Baskı:

Parkur Form Ofset Matbaacılık
Merkez San. Sit. 1341. Cad. No: 45
İvedik OSB, Yenimahalle - Ankara
Sertifika No: 42235

Sempozyum Bilim Kurulu

Prof. Dr. Fahriye BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Massimo CULTRARO	Palermo Üniversitesi, İTALYA
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Yelda Ongun DEMİRAĞ	Başkent Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Saliha KODAY	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Elena ROVA	Ca 'Foscari Venedik Üniversitesi, İTALYA
Prof. Dr. Damase MOURALIS	Rouen Üniversitesi, FRANSA
Prof. Dr. Ali Reza NOBERİ	Tarbiat Modares Üniversitesi, İRAN
Prof. Dr. Marina PUTURİDZE	Tiflis Devlet Üniversitesi, GÜRCİSTAN
Dr. Öğr. Üyesi Osman AYTEKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ	Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Claudia SAGONA	Melbourne Üniversitesi, AVUSTURALYA
Dr. Goderdzi NARIMANASHVILI	Gürcistan Ulusal Müzesi, GÜRCİSTAN

Bilimsel Danışma Kurulu

Prof.Dr. Çiğdem ÜNAL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BEŞE	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nuriye GARİPAĞAOĞLU	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat ZAMAN	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfi ÖZAV	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk KAYA	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk URAL	Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Elena ROVA	Università Ca' Foscari Venezia
Prof. Dr. Marina PUTURIDZE	Tbilisi State University
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fahriye BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan BULUT	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin Ü. ERDEM OTMAN	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Atilla BATMAZ	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Emine ORHAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ÇAVUŞ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Nebahat ARSLAN	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan KONYAR	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ	Atatürk Üniversitesi
Dr. Goderdzi NARIMANASHVILI	National Museum of Georgia
Dr. Öğr. Üyesi Osman AYTEKİN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Giorgi TCHEISHVILI	Tbilisi State University
Dr. Claudia SAGONA	The University of Melbourne
Dr. Giorgi TCHEISHVILI	University of Bergen

SUNUŞ

Atatürk Üniversitesi, gerek sunduğu yüksek kalitedeki eğitim, gerekse gerçekleştirdiği etkinlikler ve yürüttüğü çalışmalarla, kurumsal kimliğine uygun bir misyonu hayata geçirirken, aynı zamanda maddî ve manevî kültürümüzü gelecek nesillere taşıyacak bir kültür hafızası oluşturmayı da önemli görevleri arasında saymaktadır. Türkiye'nin Kafkaslara, Türk dünyasına ve Ortadoğu'ya açılan kapısı Erzurum'da bulunan Üniversitemiz, bölgemizde bulunan kültür unsurlarının değerlendirilmesi başta olmak üzere, her alanda etkin bir rol ve etkin bir rehberlik vazifesi yüklenmiş ve bu doğrultuda sayısız önemli projeyi hayata geçirmiştir.

Turistik çekiciliğe sahip önemli kaynak unsurlar olan kültürel mirasın, bu bağlamda değerlerin korunması, hedeflenen kültür turizminin gelişiminin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması Üniversitemiz için büyük önem taşımaktadır. Bölgemizin sahip olduğu coğrafi avantajlar, Üniversitemizin de içerisinde bulunduğu Erzurum'u birçok yönden zengin ve eşsiz kılmaktadır. Kurulduğu 1957 yılından bu yana bölgemizin zenginliğini toplumsal, kültürel ve bilimsel faaliyetlerle duyuran ve bu tür çalışmaları destekleyen Üniversitemiz, bu zenginliğin kıymetini her zaman bilmiş ve topluma kazandırmayı ilke edinmiştir.

Bölge halkının yararına olacak çalışmalarla ilgili yerel yönetimlerle işbirliklerini sürdüren Atatürk Üniversitesi, bu yönde atılan her türlü adımı destekleyen, vizyonu ve misyonu gereği yalnızca kendi bölgesi ile değil, komşu il, ilçe ve hatta ülkelerle de iş birliği içinde olmayı öncelikli görevleri arasında kabul etmektedir.

Bu bağlamda, Uzundere ilçemizin taşınmaz kültür varlıklarının belgelenmesinin ve tanıtılmasının hedeflendiği, Atatürk Üniversitesi ve Uzundere Belediyesi işbirliği ile gerçekleştirilen “Uzundere Kültür Envanteri Projesi”nin hayata

geçirilmesinde Üniversitemiz aktif görev üstlenmiştir. Bu işbirliğinin topluma ve bilim camiasına duyurulması, Üniversitemizin ilişkilerinin, sadece bölge ile sınırlı olmadığını, sınırları aşan bir boyuta sahip olduğunu göstermesi adına, 2018 yılı Ekim ayında "Tarih Boyunca Anadolu ve Gürcistan İlişkileri Uluslararası Sempozyumu" gerçekleştirilmiştir.

Atatürk Üniversitesi, gerçekleştirdiği yapısal dönüşümle yeni nesil bir dünya üniversitesi olma yolunda, bu tür disiplinler arası ve uluslararası ilişki temelli bilimsel organizasyonlara destek vermekten mutluluk duymaktadır. Üniversitemizin Arkeoloji, Sanat Tarihi, Tarih, Coğrafya ve Müzik Bilimleri bölümlerinin yer aldığı büyük bir ekiple yürütülen bu çalışmaların, bölgeye ve bölge ülkelere faydalı olacağına dair inancımız tamdır. Emeği geçenlere ve katılımcılara teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ömer ÇOMAKLI

Atatürk Üniversitesi Rektörü

EDİTÖR ÖNSÖZÜ

ANADOLU – KAFKASYA İLİŞKİLERİ ARAŞTIRMALARI DİZİSİ - 1

TARİH BOYUNCA ANADOLU VE GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

Mehmet IŞIKLI

Anadolu toprakları hepimizin de bildiği gibi tarihin hemen her döneminde önemli kültürlerle, uygarlıklara ve topluluklara hem yurtluk yapmış hem de geçiş rotası olmuştur. Bu durumun temel sebebi söz konusu toprakların sahip olduğu olağanüstü konumu nedeniyledir. Bu özellikli bölge Mezopotamya, İran, Kafkaslar ve Orta Anadolu gibi çok önemli kültür bölgeleri arasında kilit bir konuma sahiptir. Bu özellikli lokasyonda en büyük paylardan birini de dağlık Doğu Anadolu toprakları alır. Bu bölgelerin birbirleri ile bağlantısı her zaman bu zorlu coğrafya üzerinden gerçekleşebilmiştir. Bu nedenle de bölge hiçbir zaman önemini yitirmemiştir.

Bölgelerarası ilişkiler, günümüzde olduğu gibi antik çağlarda da uygarlıkların ve toplumların şekillenmesinde en temel faktördü. Bu ilişkiler bu günde, ülkelerin politikalarına, ekonomilerine, kültürel yapılanmalarına yön vermektedir. Bu bağlamda sınır topraklarında yer alan kentler ve o kentlerdeki kurumlar bu durumu inanılmaz bir avantaja çevirebilirler. Ülkemizin en köklü eğitim kurumlarından biri olan Erzurum Atatürk Üniversitesi bu vizyondan hareketle yereldeki birçok kurum ve kişi ile bu yönde önemli projelere imza atma eğilimindedir. Üniversitenin Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Arkeoloji Bölümü bu bölgelerarası ilişkilerin geliştirilmesinde etkin rol alabilecek dinamik bir bölümdür. Çünkü Azerbaycan, Nahcivan, İran ve Ermenistan gibi bölge ülkeleri antik çağdan itibaren birçok kültür ve medeniyete ortak olarak ev sahipliği yapmıştır. Arkeoloji bilimi bu

açından çok zengin bir potansiyele sahiptir. Bu bakış açısı ile arkeolojik çerçevede “Anadolu-Güney Kafkasya İlişkileri Araştırmaları Dizisi” adı altında çalışmaların ve yayınların yapılmasına karar verilmiştir. Bu araştırma dizisinin ilk yayını aşağıda detaylı bilgisi verilecek olan Anadolu – Gürcistan İlişkileri eksenli bir uluslararası sempozyumda sunulan bildirilerin kitabı oluşturmaktadır.

Aynı zamanda söz konusu sempozyum yerel kurumların (belediye ve rektörlük gibi) ortak işler yapabileceğinin özel ve özgün bir örneğidir. Günümüzde yerel yönetimler sadece sınırları içerisindeki toplumların altyapı, sağlık, ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını gidermekle sorumlu birimler olmaktan çıkıp, aynı zamanda onların kültürel, sanatsal ve bilimsel temelli projelerle gelişip zenginleşmelerinden de sorumludur. Bu sorumluluğun yerine getirilebilmesinde kurumlar arası ilişkiler ve kurumlar arası projeler lokomotif görevi görmektedir. Bu durumun en güzel örneklerinden biri Erzurum’da gerçekleştirilmiştir. Uzundere Belediyesi ve ülkemizin en köklü eğitim kurumlarından biri olan Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü “Uzundere Kültür Envanteri Projesini” hayata geçirmiştir. Uzundere Belediyesi’nin tarihe, doğaya ve kültüre karşı duyarlı tutumuna kayıtsız kalmayan Atatürk Üniversitesi’nin bilimsel desteği sayesinde bu özel proje hayat bulmuştur. Uzundere ilçesi, ülkemizin az sayıdaki “cittaslow” yerleşim yerlerinden biri olma unvanına sahiptir. Her iki kurum arasındaki işbirliği hem yöredeki turizm potansiyeli hem de doğal ve kültürel değerler konusunda farkındalık uyandırması açısından büyük önem taşımaktadır.

Uzundere Belediyesi ve Atatürk Üniversitesi işbirliğinde yürütülen “Uzundere Kültür Envanteri Projesi” kapsamında ayrıca “Tarih Boyunca Anadolu ve Gürcistan İlişkileri” uluslararası sempozyumu gerçekleştirilmiştir. Uzundere ilçesi, coğrafi konumu gereği Çoruh Vadisi yoluyla Kafkasya dünyasına, bilhassa Gürcistan’a açılan bir kapı durumundadır. Gürcistan ve Türkiye hemen her dönemde yakın ve yoğun bir ilişki içerisinde olmuştur. Günümüze kalan çok sayıdaki arkeolojik ve kültürel değer bu ilişkinin somut kanıtlarıdır.

Söz konusu sempozyum, kurumlar arası işbirliğini, disiplinler arası çalışma örneğini ve uluslararası ilişkileri güçlendirecek yönde bir organizasyon olması bakımından çok önemli bir adımdır. Doğu Anadolu Bölgesi’nin öncü üniversitesi olan Erzurum Atatürk Üniversitesi önderliğinde gerçekleştirilen “Tarih Boyunca Anadolu ve Gürcistan İlişkileri” uluslararası sempozyumu, farklı ülkeleri ve kültürleri bir araya getirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede önümüzdeki yıllarda bölge ülkeleri ile benzeri çalışmaların devam etmesi çok heyecan vericidir.

2018 Ekim ayında gerçekleştirilen bu sempozyum kapsamında yedi farklı

lkeden yüzden fazla katılımcı bilimsel sunumlarını yapmıştır. Bu organizasyonla ülkemizin komşu ülke halkları ve kültürleri ile olan etkileşimlerinin gerek kültürel gerekse de bilimsel anlamda geniş kitlelere duyurulması amaçlanmıştır. Sempozyumda katılımcılar Arkeoloji, Sanat Tarihi, Tarih, Coğrafiya gibi bilim alanlarından özgün nitelikteki bildirileri ile yer almıştır. Sempozyum bildiri kitabı oluşturulurken makaleler Türkçe ve İngilizce olarak iki dilde kabul edilmiştir. Sempozyum kapsamında yer alan bildiriler geniş bir bilim kurulunun denetiminden geçtikten sonra kabul edilmiş ve bildiri kitabında yerini alabilmiştir. Bununla birlikte farklı ülkelerden katılımcıların olması farklı bakış açısı ve disiplinlerin varlığı makalelerin yazı dilinde ve imlasında bazı kaçınılmaz hataların oluşmasına da neden olmuştur. Bilim kurulunun denetimine ve editörlerin olağanşt çabalarına rağmen gözden kaçan hatalar için anlayış beklerken bildiri kitabındaki tüm yazıların bilimsel, dil, imla ve etik bakımdan sorumluluğunun yazara ait olduğunu bir kez daha hatırlatmak isteriz.

Son olarak bu sempozyumun fikir aşamasından yayın aşamasına kadar emeği geçen tüm kişi, kurum ve kuruluşlara çok teşekkür ederken şüphesiz en çok teşekkürü Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü, Uzundere Belediye Başkanlığı hak etmektedir. Üniversitemiz rektörü Prof. Dr. Ömer omaklı geniş vizyonu ile projenin her aşamasında destekleyici bir rol üstlenmiştir. Kendilerine teşekkür ederiz. Ayrıca 2018 yılına kadar Uzundere Belediye başkanlığı görevini başarı ile sürdüren ve projenin her aşamasında büyük destek olan Sayın Halis zsoy’a bilhassa teşekkür etmeliyiz. Ayrıca bu sürecin ilk aşamalarında bizlerle fikir ve görüşlerini paylaşan lkemizin Tiflis Büyükelçisi Sayın Fatma Ceren Yazgan’a destek ve işbirliklerinden dolayı ayrıca çok teşekkür etmek isterim. Sempozyum aşamasında bizzat katılımı ile bizi güçlendiren Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nde müdür yardımcısı olan Sayın Ali Rıza Altunel’e de çok teşekkür ederiz.

Söz konusu sempozyum “Anadolu – Kafkasya İlişikleri Araştırmaları Dizisi’nin ilk bilimsel yayını olmakla nc bir rolü de üstlenmiştir. Bölge lkeleri ile devam edecek çalışmalar bu anlamda büyük bir bilgi birikiminin oluşmasını sağlayacak, bölgeler ve ülkeler arası ilişkilere bir dinamizm getirecektir. Temennimiz bu tarz bilimsel çalışmaların daha sonraki yıllarda yapılacak bu yöndeki çalışmalara örnek teşkil etmesi ve bir lokomotif görevi görebilmesidir.

Aralık - 2019
Erzurum

AÇILIŞ BİLDİRİSİ

Ali Rıza ALTUNEL

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdür Yardımcısı

Sayın Vali, Sayın Rektör, Sayın Hocalarım, Değerli Akademisyenler, Gürcistan'dan gelen akademisyenler, hanımefendi ve beyefendiler, basınımızın güzide mensupları hepinizi saygı ile selamlarım. Böyle güzel, anlamlı ve bir o kadar da önemli hususu ele almak için bizi bir araya getiren ve bu programı düzenleyen başta Atatürk Üniversitesi'nin Sayın Rektörü Prof. Dr. Ömer Çomaklı Bey'e hassaten teşekkürlerimi iletirim. Ayrıca Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Veyis Değirmençay'a ve bu organizasyonu düzenleyen, beni de sizlerle buluşturan Prof. Dr. Mehmet Işıklı'ya ve de Uzundere Belediye Başkanımız Sayın Hilmi Aktoprak'a şükranlarımı sunarken programın gerçekleşmesinde emeği geçen tüm kardeşlerime teşekkürü borç bilir, uzak yakın demeden koşup gelen herkese muhabbetlerimi sunarım.

Burada Gürcistan'dan gelen misafirlerimi Gürcüce selamlamak isterim.

.....

Kültür varlıklarının tespiti, korunması ve gelecek nesillere aktarılması uygar toplumların en önemli görevleri arasında yer alır. Geçmişini bilmeyen geleceğinden emin olamaz. Kafkasya, zengin kültürel potansiyeli veengin coğrafyası ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kadim medeniyetlerle kültürün yeşermesine ev sahipliği yapmış derin vadileri, yalçın tepeleri ve nice gizli hazineleri ile bir o kadar da farklı inanış ve kültürleri içinde barındırmış bir coğrafyadır. Hemen yeri gelmişken belirtiyim: Kafkasya, İslam dinini de Hristiyanlığı da daha en erken dönemde kabul eden ve kabul ettikleri dinler

için her türlü özveride bulunan, fedakâr, inançlı, kararlı ve bir o kadar da cesur toplumların yaşadığı coğrafyanın da aynı zamanda adıdır. Bugün çokça bilinmese de bu coğrafyada hem Hristiyan hem de Müslüman din ve devlet adamları yetiştiği gibi çok önemli ibadet mekânları da inşa edilmiştir. Bu dinî mabetlerin asırlarca dimdik ayakta durduğu bir bölgedir Kafkasya.

Esefle ifade etmem gerekir ki bu coğrafyada yaşayan toplumlar olarak bugün bu eserlerin korunması ve yaşatılması hususunda gereken titizliği göstermediğimiz gibi atalarımızın türlü imkânsızlıklar ve zorluklar içinde vücuda getirdiği bu eserleri korumak, yaşatmak ve de gelecek nesillere aktarmak hususunda da hoyratça davranıyoruz ne yazık ki! Yetmezmiş gibi bir de maalesef yok olması için bin bir türlü entrikalar da tertip edilmekte. Yine üzülererek ifade etmem gerekir ki İslam Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (SAV) savaşlarda dahi diğer din mensuplarının ibadet mekânlarına, ağaçlara, hayvanlara, yaşlı ve kadınlara zarar vermeyi yasakladığı için asırlarca İslam'ın egemen olduğu topraklarda kiliseler, havralar dimdik ayakta durmuş ve bu dinlerin müntesiplerine hizmet etmişlerdir. Müslümanların egemenliğini kayb ettikleri bu topraklarda, ardından gelenler her biri ayrı sanat eseri olan camileri yakmış, yıkmış ve yok etmişler. Bir kısmı da sahipsiz kaldığı için maalesef virane hâle gelmiştir.

Sözlerimi burada toparlamadan önce Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan ortak protokol gereği Gürcistan'daki kültür varlıklarımızdan cami, medrese, türbe, hamam vb. yapılarla ilgili (birkaçını daha bir ay önce yaptığımız ziyaret esnasında yaptığımız incelemelerde şahit olduğum son durumları hakkında) birkaç tespiti sizlerle paylaşmak isterim:

1. Osmanlı Arşiv kayıtlarında ve Evliya Çelebi'nin bize verdiği bilgiler çerçevesinde Tiflis merkezde beş adet, her biri diğerinden güzel caminin varlığı bilinirken maalesef bugün bu camilerden sadece Orta Çala Camii ayakta durmaktadır.
2. Maçahel'in bir köyünden Tiflis Etnografya Müzesine bütünüyle nakledilen kestane ve ceviz ağacından yapılan ve ağaç oymacılığının nadide örneği olan ahşap camii hem ibadete kapatılmış ve hem de adeta virane hâlde bırakıldığı için her tarafı akmış, yağmur ve rutubet sonucu adeta yok olmaya mahkûm bırakılmış bulunuyor.
3. Ahıska şehrinde bulunan Ahmediye Camii yine arşiv kayıtlarında incelediğimiz kadarıyla kale içindeki muhteşem duruşuyla boy gösterirken bugün maalesef kaybettiği minaresine, işlemeli minberine ve yıllarca ilim irfan membaı olan kürsüsüne adeta hasretle kavuşacağı günü bekliyor.

4. Programa alındığı ve Gürcistan makamlarına ziyaret programı öncesinde görmek istediğimizi bildirdiğimiz hâlde bugünkü hâlinin ne olduğunu görme fırsatı bile verilmemiş Mohe Camii'ni de burada zikretmek durumundayım. Yoksa kültür ve medeniyetimizin bir başka eserine de ben hoyratlık yapmış olurum.
5. Yıllardır Gürcistan'a her gidiş ve gelişimde içinin ne hâlde olduğunu görme merakı ile yanıp tutuştuğum Kobuleti Camii'nin kapısından da mahzun ve boynu bükük döneceğim endişesi ile gittiğimde kapısı bu defa açıldı. İçeride gördüğüm manzara bana ayrı bir hüznün yaşattı. Çünkü içerisi sanki İslam medeniyetine bir asra yakın hizmet etmemiş gibi, yapılış amacından çok uzak bir amaçla kullanılmakta. Camii hüznle bizleri karşılarken huşu içinde Kur'an okuyan ve namaz kılan Müslümanları beklerken adeta hasretle döktüğü gözyaşları sonucu rutubetlenmişti.
6. Acara bölgesindeki köy ve kasabalarda yine arşiv kayıtlarımızdan edindiğimiz bilgilere göre 300'ün üzerinde cami ve medreseden günümüze kalan birkaçının daha şu anda ne hâlde olduğuna şahitlik etmek üzere Skavriko Köyüne gittik. Osmanlı medeniyetinin zarafet nişanelerini her türlü doğal tahribata rağmen göğsünde taşıyan Skavriko Köyü Camii, bir yönden etrafını kuşatan mezarlara inat ben buradayım ve koca bir medeniyeti tek başına da olsa temsil nöbetime devam edeceğim der gibiydi.

Aslında bu yazıda daha birçok cami ve medresenin hikâyesine yer verebilirdim. Ancak asıl vurgulamak istediğim husus, iki ülke arasında imzalanan ve hayata geçirmek için çabaladığımız Protokol'le ülkemizin ve dost, komşu ülke Gürcistan'ın kültürel varlıklarını ayakta tutmak ve canlandırmak amaçlanmaktadır. Burada övünçle belirtmem gerekir ki Gürcü kökenli kültür varlıklarından iki tanesi ülkemiz kaynaklarından milyonlarca dolar harcanarak restore edilmiş ve sıradaki Oşki Kilisesinde de restorasyon çalışmalarına başlamış bulunmaktayız.

Gönül, dost komşu ülke Gürcistan yönetiminin de yukarıda durumlarını arz ettiğim eserleri Protokol gereği bir an önce restore etmeye başlamasını istiyor.

YERELDEN EVRENSELE

ULUSLARARASI ANADOLU GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

SEMPOZYUMU

Son yıllarda yerel yönetimlerin misyonu ve vizyonu tekrar düzenlenirken bu birimlerin sadece sınırları içerisindeki toplumların altyapı, sağlık, ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını gidermekle sorumlu birimler olmadıkları, aynı zamanda onların kültürel, sanatsal ve bilimsel temelli projelerle her yönden zenginleşmelerinden de sorumlu olduklarının altı çizilmektedir. Biz Uzundere Belediyesi olarak bu perspektiften hareketle yöremizdeki tarihi, doğal ve kültürel değerleri harekete geçirecek; var olan potansiyeli güçlendirecek projelere yönelme eğilimindeyiz. İlimizin turizm açısından sınırlı bir zenginliğe ve potansiyele sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda bilindiği gibi ilçemiz, ülkemizin az sayıdaki “*cittaslow*” yerleşim yerlerinden biri olma unvanına sahiptir.

Bugün bölge turizmi açısından ulaşılan nokta yeterli olmaktan uzaktır. Sahip olunan potansiyellerin harekete geçirilebilmesi açısından bağlı olduğumuz ildeki bilimsel ve akademik kuruluşlarla olan işbirliğini her zaman öncelikli gördük. Bu bakış açısından hareketle 2018 yılı içerisinde Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü ile bir protokol anlaşmasına imza attık. Bu anlaşma gereği Atatürk Üniversitesi’nden 27 kişilik bir bilim ekibiyle beraber “*Uzundere Kültür Envanteri Projesi*”ni başlattık. Bu kapsamda 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilen çalışmalarla yöremizdeki onlarca arkeolojik, tarihsel ve kültürel birim incelenerek bilimsel bir yayın haline getirilip bilim dünyasına elinizdeki bu kitap ile sunulmuştur.

Bu projenin bir diğer aşaması da 2018 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen uluslararası sempozyumdur. İlçemiz coğrafi konumu gereği Çoruh Vadisi yoluyla Kafkasya dünyasına, bilhassa Gürcistan’a açılan bir kapı durumundadır. Biz belediye yönetimi olarak Gürcistan ile olan ilişkilerimize her zaman özel

bir önem ve özen göstermişizdir. Bu noktalardan hareketle söz konusu proje kapsamında Uzundere Kültür Envanteri kitabının ve Uluslararası Anadolu Gürcistan İlişkileri sempozyumu gerçekleşmesine destek vermekten büyük bir mutluluk ve heyecan duyduk. Bu kültür envanteri projesi ve onun kapsamında yapılan söz konusu uluslararası sempozyum, kurumlar arası işbirliğini, disiplinler arası çalışma örneğini ve uluslararası ilişkileri güçlendirecek bir organizasyon olması bakımından çok önemli bir adımdır. Biz, Uzundere Belediyesi olarak bu projenin hayata geçmesinde emeği olan tüm kişi, kurum ve kuruluşlara destek ve işbirliklerinden ötürü çok teşekkür ediyoruz.

M. Halis ÖZSOY
Uzundere Belediye Başkanı
(2004-2018)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

<i>Kafkasya'dan Anadolu'ya Üzüm ve Şarabın Öyküsü</i>	1
<i>Story of Grapes and Wine from Caucasus to Anatolia</i> <i>Ahmet UHRİ</i>	
<i>Mühimme Defterlerinde Osmanlı-Gürcü İlişkileri (1698-1703)</i>	11
<i>Ottoman-Georgian Relations in Mühimme Defters (1698-1703)</i> <i>Ali İrfan KAYA</i>	
<i>Erzurum-Uzundere'de Peyzaj Arkeolojisi: Çamlıyamaç Köyü ve Çevresinin</i> <i>Arkeolojik ve Kültürel Peyzajı Üzerine Bir Ön İnceleme ve Ön Değerlendirme</i>	31
<i>Landscape Archaeology in Erzurum: A Preliminary Investigation</i> <i>and Assessment of the Archaeological and Cultural Landscape of the</i> <i>Çamlıyamaç Village and Its Vicinity</i> <i>Buket BEŞİKÇİ - Tefik Emre ŞERİFOĞLU</i>	
<i>Uzundere (Erzurum) İlçesindeki Köy Yerleşmelerinin Coğrafi Özellikleri</i> <i>İle İlgili Bir İnceleme</i>	43
<i>A Study on the Geographical Features of Village Settlements in Uzundere</i> <i>(Erzurum) Province</i> <i>Cemal SEVİNDİ - Ferdi AKBAŞ</i>	
<i>Forty Years of Archaeological Fieldwork in the Highlands of Eastern</i> <i>Turkey, Georgia and Beyond</i>	59
<i>Doğu Türkiye, Gürcistan ve Ötesinin Dağlık Bölgelerinde Arkeolojik</i> <i>Araştırmalarla Geçen Kırk Yıl</i> <i>Claudia SAGONA</i>	
<i>Obsidian Sourcing and Prehistoric Exchanges in Anatolia, Caucasus and</i> <i>Western Asia</i>	87
<i>Doğu Anadolu, Kafkasya ve Batı Asya'da Obsidyen Kaynakları ve</i> <i>Prehistorik Değişimler</i> <i>Damase MOURALIS</i>	

<i>Earthquakes in the Region of East Anatolia According to the Georgian and Armenian Sources from the Late Antiquity up to the 19th Century</i>	105
<i>Geç Antik Çağdan 19. Yüzyıla Kadar Gürcü ve Ermeni Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu Bölgesindeki Depremler</i>	
<i>Darejan KLDIASHVILI - Maia DIASAMIDZE</i>	
<i>Issues for Localization of the “Tariuni” Land</i>	121
<i>“Tariuni Ülkesi”nin Coğrafi Sorunu</i>	
<i>Dimitri NARIMANISHVILI</i>	
<i>Georgia and Anatolia in the 4th and 3rd Millennia BC Which Relations ?</i>	137
<i>MÖ 4. ve 3. Binyılda Gürcistan ve Anadolu: İlişkiler ?</i>	
<i>Elena ROVA</i>	
<i>Uzundere Eski Han</i>	161
<i>Uzundere Old Caravanserai</i>	
<i>Esra HALICI</i>	
<i>Ani’nin Gürcü Dönemi (Mkhargrdezeli/Zakarid Ailesi)</i>	177
<i>Georgian Period of Ani (Mkhargrdezeli/Zakarid Family)</i>	
<i>Fahriye BAYRAM</i>	
<i>Southern Caucasus and Eastern Anatolia in the Late Bronze. A Combined Approach to the Study of the Connections Between These Two Areas</i>	201
<i>Geç Tunç Çağında Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu. Bu İki Bölge Arasındaki Bağlantıların Çalışmasına Kombine Bir Yaklaşım</i>	
<i>Francesco BIANCHI</i>	
<i>Georgian-Byzantine Relations in the 10th c. AD: Problems of Borders and Borderlines</i>	223
<i>X. Yüzyıl Bizans-Gürcü İlişkileri: Sınırlar ve Sınır Bölgesi</i>	
<i>George NARIMANISHVILI</i>	
<i>Sanctuaries and Sacred Space in the Bronze Age South Caucasus</i>	229
<i>Tunç Çağı Güney Kafkasya’ında İbadethaneler ve Dini Alanlar</i>	
<i>Goderdzi NARIMANISHVILI - Nino SHANSHASHVILI</i>	
<i>Goderdzi Pass Old Settlements in the System of Connecting Roads of Mtkvari (Cyrus) and Chorokhi Basins</i>	249
<i>Mtkvari (Kura) ve Çoruh Vadilerinin Bağlantı Yolları Sisteminde Goderdzi Geçidi Eski Yerleşimleri</i>	
<i>Goderdzi NARIMANISHVILI - Nugzar MGELADZE</i>	

Erken Demir Çağ'da Doğu Anadolu ve Gürcistan İlişkileri	259
--	-----

The Relationship Between Eastern Anatolia and Georgia in the Early Iron Age

Gulan AYAZ

2018 Yılı Öşki Manastırı Kazı ve Yapı Güçlendirme Çalışmaları	283
--	-----

Excavation and Structural Strengthening Works of the Oshki Monastery in the year of 2018

Gülşah ALTUNKAYNAK

Bizans'tan Gürcü Sanatına Baniler ve Sunu Sahneleri (İstanbul-Tao-Klardjeti)	303
---	-----

Art Builders and Presentation Stages (Istanbul-Tao-Klardjeti) from the Byzantine to the Georgian

Hasan BUYRUK

Oshki: Architecture and Historic Context	321
---	-----

Öşki Kilisesi: Mimarisi ve Tarihi

Irene GIVIAHVILI

Karışık Tip Eski Bir Heyelan Kompleksi: Kirazlı-Altıncanak Heyelanına (Uzundere-Erzurum-KD Türkiye) Dair İlk Jeomorfolojik Bulgular ve Heyelanın Morfometrik Özellikleri	339
---	-----

An old landslide complex of mixed type: the first geomorphological findings of Kirazlı-Altıncanak landslide (Uzundere-Erzurum/NE Turkey) and the morphometric properties of the landslide

İbrahim KOPAR - Cemal SEVİNDİ

Güney Kafkasya - Anadolu Geç Acheulian Dönem Taş Alet Kültürü: Gürgürbaba Tepesi Örneği, Van, Türkiye	359
--	-----

South Caucasus – Late Acheulian Assemblages of Anatolia: Sample from Gürgürbaba Hill, Van, Turkey

İsmail BAYKARA - Birkan GÜLSEVEN - Berkay DİNÇER- Serkan ŞAHİN

Research of Georgian-Turkish Relationships (Tsu Institute of Ethnology)	379
--	-----

Tiflis Devlet Üniversitesi Etnoloji Enstitüsü'ndeki Gürcü-Türk İlişkilerinin Araştırılması

Ketevan KHUTSISHVILI

<i>The Interpreting of Cultural Environment of Period Between the End of the Trialeti Culture and the Beginning of the Late Bronze Age</i>	387
<i>Trialeti Kültürünün Sonu ve Geç Tunç Çağı Başlangıcı Arasındaki Sürecin Kültürel Çevresinin Yorumlanması</i>	
Marina PUTURIDZE	
<i>Uzundere İlçesinin Turizm Potansiyeli</i>	399
<i>Tourism Potential of Uzundere District</i>	
Mehmet ZAMAN - Cemal SEVINDI - Salih BIRINCI	
<i>Uzundere’de Yer Alan Ahşap Destekli Üç Camii</i>	413
<i>Three Mosques with Wooden Posts in Uzundere</i>	
Muhammed Emin DOĞAN	
<i>Traditonal Farming and Everyday Living in Chorokhi Valley</i>	435
<i>Çoruh Vadisi’nde Geleneksel Çiftçilik ve Gündelik Hayat</i>	
Nodar SHOSHITASHVILI	
<i>Memorable and Family Type Ottoman Written Sources in Chorokhi Gorge</i>	443
<i>Çoruh Vadisindeki Osmanlı Anıt ve Aile Belgeleri</i>	
Nugzar MGELADZE - Temur TUNADZE	
<i>MS I. ve II. Yüzyıllarda Roma’nın Doğu Karadeniz ve Güney Batı Kafkasya’daki Askerî Varlığı</i>	449
<i>Rome’s Military Presence in the Eastern Black Sea and the South West Caucasus in the 1st and 2nd centuries AD</i>	
Osman EMİR	
<i>Tao-Klarceti Bölgesi’nin Türk- Gürcü Tarihi Açısından Önemi</i>	473
<i>Importance of Tao-Klarjeti Region in Terms of Turkish- Georgian History</i>	
Ömer SUBAŞI	
<i>Erzurum/Uzundere İlçesi Dikyar Mahallesi’nde Bulunan Geleneksel Evler</i>	489
<i>Traditional Houses in Dikyar Mahallesi of Uzundere District of Erzurum</i>	
Raziye Çiğdem ÖNAL	
<i>Traditional Being and Culture of Ethnic Georgians in Parkhali Valley (Republic of Turkey, Yusufeli District)</i>	513
<i>Parhal Vadisi Etnik Gürcülerinin Geleneksel Yaşamı ve Kültürü (Yusufeli İlçesi, Türkiye Cumhuriyeti)</i>	
Rozeta GUJEJANI	

<i>Murgul İlçesinde Yer Adları Bakımından Coğrafi Bir İnceleme</i>	533
<i>A Geographical Analysis Concerning the Names of Places in Murgul District</i>	
<i>Saliha KODAY - Yusuf KIZILKAN</i>	
<i>Orta Çağ Gürcü Kültürünün Ardahan'daki İzleri</i>	543
<i>Traces of Medieval Georgian Culture in Ardahan</i>	
<i>Sami PATACI</i>	
<i>Mulberry: A Traditional Fruit from Uzundere</i>	567
<i>Dut: Uzundere'den Geleneksel Bir Meyve</i>	
<i>Sezai ERCİŞLİ - Gürsel ÖZKAN</i>	
<i>Uzundere Bölgesinde Yabani Yenilebilir Meyve Biyoçeşitliliği: Önemli Bir Kültürel Miras Unsuru</i>	573
<i>Wild Edible Fruit Diversity in Uzundere District: As an Important Part of Cultural Heritage</i>	
<i>Sezai ERCİŞLİ - Gülçe İLHAN - Halil İbrahim SAĞBAŞ - Gürsel ÖZKAN</i>	
<i>Roma İmparatorluğu'nun Kuzeydoğu Sınır Kenti: Satala</i>	581
<i>Satala: A Northeastern Frontier City of Roman Empire</i>	
<i>Şahin YILDIRIM</i>	
<i>Öşki Manastır Kilisesi'ndeki Taş Süsleme Teknikleri ve Uygulama Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme</i>	607
<i>The Stone Decorating Techniques on the Church of Oshki Monastery and an Evaluation on its Application Methods</i>	
<i>Osman AYTEKİN - Tahsin KORKUT</i>	
<i>The Analysis of the Burial Customs of Eastern Anatolia Region and Georgia in Kura-Araxes Period</i>	625
<i>Doğu Anadolu Bölgesi ve Gürcistan'ın Kura-Aras Dönemi Ölü Gömme Geleneklerinin Analizi</i>	
<i>Umut PARLITI</i>	
<i>Nahçıvan Tepe'de Arkeolojik Araştırmalar</i>	651
<i>Archaeological Investigations at Nakhchivan Tepe</i>	
<i>Fizze KULİYEVA - Veli BAHŞELİYEV</i>	

Çanak Çömlek Gelenekleri Işığında Erken ve Orta Tunç Çağı'nda Doğu Anadolu ve Gürcistan'ın Kültürel İlişkileri	669
<i>In the Light of Pottery Tradition Cultural Realationship Between Eastern Anatolia and Georgia in Early and Middle Bronze Age</i>	
Perisa Teimourpour TORABİ - Veli BAHŞELİYEV	
19. Yüzyılın 30'lu Yıllarında Taoskari (Olur)	689
<i>Taoskari (Olur) in the 30s of 19th Century</i>	
Zaza SHASHIKADZE	
Çoruh Havzası'nın Kuzeydoğu Kesiminde Ekogastronomi ve Bunun Kırsal Turizm Açısından Önemi (Artvin)	695
<i>Eco-gastronomy in the Northeastern Part of the Çoruh Basin and its Importance Concerning the Rural Tourism (Artvin)</i>	
Zeki KODAY - Çağlar Kıvanç KAYMAZ	
Kurgans in the South-West Caucasus in the 1st half of the 2nd mill. B.C.: So Called Hittite and Aegean Influence and Connections	717
<i>M.Ö. 2.Binyılın İlk Yarısında Güneybatı Kafkasya Kurganları: Sözde Hitit Etkisi ve Bağlantısı</i>	
Zviad SHERAZADISHVILI	

The Analysis Of The Burial Customs Of Eastern Anatolia Region And Georgia In Kura-Araxes Period

Umut PARLITI*

Abstract: Although the eastern part of Anatolia and the geography of Georgia contain different political formations, geographically, they are like two halves of a whole. Both geographies were home to a culture - Kura-Araxes - that subsisted from the end of the 4th millennium BC to the end of the 3rd millennium BC. Taking into account the surface area of the geography in which Kura-Araxes culture has spread, it is understood that the hegemony of culture has a developed, multi-component social dynamics. Thus, what were left from their communities, which are the carriers of the culture, exhibit some common features as well as some differences: one of these is the burial customs. In this article, graves/gravesites sharing the cultural chronology of Kura-Araxes in the Eastern Anatolia Region and the geography of Georgia are discussed. The parallelisms and contradictions in the burial customs are analyzed through the key graves/gravesites. The findings obtained from the key graves/gravesites are reviewed in order to compare the burial customs of both geographies. With this method, the relations between the Eastern Anatolia Region and Georgia during Kura-Araxes period, where the culture spread, are analyzed through the burial customs. The data obtained show that even though the people of both geographies have buried their dead in a number of different practices, they share a rather homogeneous tradition.

Keywords: The Eastern Anatolia Region, Georgia, Kura-Araxes, Burial Customs, Cultural Relationship.

Doğru Anadolu Bölgesi ve Gürcistan'ın Kura-Aras Dönemi Ölü Gömme Geleneklerinin Analizi

Öz: Anadolu'nun doğusu ile Gürcistan coğrafyası farklı siyasi oluşumlar içerse de coğrafi olarak bir bütünün iki yarısı gibidirler. Her iki coğrafya MÖ IV. binyıl sonundan MÖ III. binyıl sonuna değin yaşam bulan bir kültüre -Kura-Aras- ev sahipliğı yapmışlardır. Kura-Aras kültürünün yayılım bulduğı coğrafyanın yüz ölçümü hesaba alındığında kültürün hegemonyasının gelişkin, çok bileşenli toplumsal bir dinamiğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

* Arş. Gör. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü (e-posta: umut.parliti@atauni.edu.tr)

Bu nedenle kültürün taşıyıcıları olan topluluklarından geriye kalanlar birtakım ortak özellikleri sergilediği gibi bazı farklılıkları da gözler önüne sermektedir: bunlardan birisi ölü gömme gelenekleridir. Bu makalede Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Gürcistan coğrafyasında kalan Kura-Aras kültür kronolojisini paylaşan mezar/mezarlıklar ele alınmıştır. Ölü gömme geleneklerinde yaşanan paralellikler ve zıtlıklar anahtar mezar/mezarlıklar üzerinden analiz edilmiştir. Anahtar mezar/mezarlıklardan elde edilen bulgular her iki coğrafyanın ölü gömme geleneklerini kıyaslayabilmek adına karşılaştırılmıştır. Bu yöntemle kültürün yayılım gösterdiği Doğu Anadolu Bölgesi ve Gürcistan'ın Kura-Aras dönemindeki ilişkileri ölü gömme gelenekleri üzerinden analiz edilmiştir. Elde edilen veriler her iki coğrafyanın insanları ölümlerini bir takım farklı uygulamalarla gömmüş olsalar bile daha çok türdeş bir geleneği paylaşıyor gibi görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu Bölgesi, Gürcistan, Kura-Aras, Ölü Gömme Geleneği, Kültürel İlişki.

I. Introduction

The analysis of the archaeological researches and studies carried out in the Eastern Anatolia Region and Georgia geography has enabled us to understand Kura-Araxes culture more clearly. Although it has homogeneous features in general, this culture has some local differences depending on the distance and characteristics of the geography¹. Especially, even though the Kura-Araxes culture is dominant in both regions, which are at issue in this paper, we see that there are some local differences in both the burial customs and the life models. There are very few sources regarding the burial customs and the types of graves of both regions. However, they vary widely (Fig. 1). One of the common practices in both regions, the “intramural” burial tradition, seems to have been applied more intensively in the Eastern Anatolia Region for the time being². Yet, the fact that the majority of these graves are sporadic raises questions. In this case, it is possible to say that the “extramural” burial tradition is the prevalent practice in both regions. As is the case with the intramural tradition, it is also possible to attribute the origin of burial tradition in this fashion to the Kurgan practices in Georgia and to the migration of Kurgan peoples in Eastern Anatolia. This is because some researchers have attributed the imposition of extramural burial tradition to Anatolian culture to the Kurgan migration in the 4th millennium BC³.

In any case, the Eastern Anatolia Region has gained a new social dynamics, which is deeply influenced by the Kura-Araxes culture wave from Georgia and the Maikop culture just to the north. The data obtained from the elite tomb of Arslantepe, one

¹ For a detailed analysis of Kura-Araxes culture, see Işıklı, M., 2005.

² Mellaart, J., 2008: 370.

³ Yakar, J., 1981: 101-105; Woolley, L.-R.D. Barnett, 1952: 223.

of the important archaeological settlements of Malatya, which indicate the collapse of the central organization providing administrative control can be attributed to this innovative social structure. It is possible to associate the explanation of some new burial customs from South Caucasus, which have infiltrated Eastern Anatolia by means of Arslantepe royal tomb and its finds, with the relevant innovative social structure⁴. With this study, we tried to examine the burial customs applied during the Kura-Araxes period between both regions more deeply as in the case of Arslantepe (Fig. 3-4). In doing so, the tombs and cemeteries of both geographies were considered as a whole in the light of both in terms of type, the chronologies of the settlements, if they have, and the chronologies obtained from inside the tomb (Fig. 2).

II. Burial Customs of the Eastern Anatolia Region in the Kura-Araxes Culture Phase

In this section, the graves/cemeteries evaluated in the Kura-Araxes period are received for consideration which were identified in a limited number in the Eastern Anatolia Region, excavated and of which reports were published. It is understood that Arslantepe, which is the first center to be evaluated, hosted various grave types in intramural tradition during the Kura-Araxes period. During the excavations related to this period, a child's grave, which was applied to the pot isolated with a small wall fragment (EBA IA), were unearthed⁵. The other type of grave, one of the most well-known of the settlement (habitation), is the royal stone cist. This cist remains within the public buildings in the public space of the city, near the village belonging to the end of the VIA building layer and the second phase of VIB (end of the 4th millennium BC and the beginning of the 3rd millennium BC) of Arslantepe⁶. The grave is made of rectangular plan with large, flat stone block plates placed perpendicular to the pre-prepared 5 m deep pit and the top of the grave is covered with thick stone blocks⁷. The noble person (T1) was buried with quite precious artifacts such as terra-cotta pots, decorated belt, spearheads, swords, axes, daggers, two metal vases, bracelets, needles, rock crystals, carnelian, silver and gold necklaces together with numerous silver, silver-copper alloy and gold spirals (Fig. 5a). The skeletons belonging to the four sacrificed individuals (S 150), which coincided with the burial of the individual in the stone cist, were unearthed just above the grave cover (Fig. 5.b). It was found that one of the two dead buried on the grave cover was female and the other was

⁴ Frangipane, M., 2001: 1-2, 6-8; Poulmarc'h, M., 2014: 362.

⁵ Frangipane, M., 1991: 212.

⁶ Frangipane, M., 2001: 12, Fig. 3.

⁷ Frangipane, M., 1998: 294; Frangipane, M., 2000: 450, Fig.5; Frangipane, M., 2001: 17, Fig. 11-12; Frangipane, 2011: 982; Marro, C., 2011: 296-297.

male⁸. It is worthy to note that the gifts of young individuals and the gifts of the nobleman in the grave are of similar kind and quality. The dead gifts consist of terra-cotta pots, diadems with embossed point ornaments on copper-silver alloy, copper-silver alloy hair spirals, copper needles⁹. Particular attention is paid to copper, gold and silver ornaments accompanying three of the four young victims, and silver and bronze diadems found among them. Similar examples are reported to have been found in Grave No. 2 in Kvatskhela, Georgia¹⁰. Moreover, at least two graves, one belonging to a young individual in the hocker position in simple earthen dated to EBA II, and the other in the form of round structures given to a later date, were reached in Arslantepe¹¹.

The EBA I royal tomb of Arslantepe and contemporary graves were also found in Değirmentepe. The first one is pithoi¹² and the other is Kura-Araxes ware pot type¹³ grave. It is reported that one piece of stone cist type grave was reached in the same layer with the pithoi grave¹⁴. It is understood that individuals were laid in hocker position in single tombs¹⁵. Kura-Araxes type fine and coarse wares, dark-faced burnished wares and pots with a light sandy dough reflecting the Uruk ware were found in the graves, which could be related to the geography of Georgia, as were the case with the finds in Arslantepe royal tomb¹⁶. It is indicated that two copper/bronze bracelets have been captured in the pot grave¹⁷. In the settlement of Köşkerbaba, which shares the same geography, pot and pithoi graves where one single burial was applied were reached¹⁸. We can say that the settlers buried the older ones in an extramural cemetery. Only one pithoi type grave was reached outside the settlement¹⁹. One piece of bronze ring was left as a gift in this grave²⁰.

A very important family grave group was unearthed in Korucutepe in Elazığ, a neighbor of Malatya. It is indicated that the family burial tradition, the building architecture of the tomb and the unique tomb gifts found in it reflect the Caucasian

⁸ Frangipane, M. - G.M.D. Nocera, ff., 2001: 108, 124, Fig. 1, 3; Palumbi, G., 2007: Fig. 10a.

⁹ Palumbi, G., 2008: 109- 111, Fig. 4.3.

¹⁰ Shanshashvili, N., 2010: 170.

¹¹ Palmieri, A., 1984: 100; Palmieri, A., 1985: 73.

¹² Esin, U., 1981: 97.

¹³ Esin, U. - S. Harmanakaya, 1987: 114; 130 Picts. 26-27, D. 85-118; Pict. 28, D. 85-87/1, 57/2.

¹⁴ Esin, U., 1983: 40.

¹⁵ Esin, U., 1981: 97.

¹⁶ Esin, U. - G. Arsebük, ff., 1987: 80.

¹⁷ Esin, U. - S. Harmanakaya, 1987: 114, Pict. 28: D. 85-57/1, 57/2.

¹⁸ Bilgi, Ö., 1986: 145, Pict. 9.

¹⁹ Bilgi, Ö., 2001: 114.

²⁰ Bilgi, Ö., 1986: 143.

burial tradition²¹. One of the intramural grave types, the pot grave belonging to the baby was reached in the first one of two adobe built chamber tombs with the adult female and male. The primary grave in the second chamber tomb belongs to a woman. In addition to the mace-shaped raw iron core, a silver bracelet and a copper dagger were left as dead gifts beside the head of the man who lies in one of the two graves of the first chamber tomb. Near the woman's shoulder, one piece of unique silver wrist-stamp seal was found. It was reported that this seal was engraved in the shape of a wild goat. It is stated that a fair amount of copper in bulk was found near the pot type grave of the child. Hundreds of beads made of small limestones, carnelian and bone, one piece of silver diadem, a moon-shaped gorget/throat guard and hair rings made of the same metal were found along with the woman inside the other chamber tomb. The artifacts found in the tomb and the way of the occurrence of graves reinforce the idea that they belong to the transition period from Late Chalcolithic to Early Bronze Age I²².

Another center where similar results are obtained in Altınova is Norşuntepe. Kura-Araxes type ceramics reflecting Caucasian communication and a children's grave placed in a pot in one of the sites were also found in Norşuntepe²³. Inside the detected simple earthen grave, an outward-looking mouth rimmed, rounded shoulder cup and a miniature bowl with small animal bones were left along with the adult in hocker position (Fig. 5c). The likes of relevant two pieces of black-faced, burnished terra-cotta pots were also found in Georgian tombs²⁴. Another center where the simple earthen graves (3 pieces) and pot graves (2) were found within the Kura-Araxes settlement was the Pağnik Öreni²⁵.

It is understood that children were also buried in the foundations of dwellings in Tepecik, Altınova where the Kura-Araxes type wares were dominant (EBA II). However, they consist of cists (at least 4 pieces) made of adobe and raft stones²⁶. It is reported that there are also graves belonging to adult women. A necklace/gorget²⁷

²¹ The fact that it has been built underground with its wooden roof is considered as an extension of Kurgan tradition. See Shanshashvili, N., 2010: 170; Palumbi, G., 2011: 213.

²² Van Loon, M. - H.G. Guterbock, 1972a: 80, Lev. 54.2, 55.1; Van Loon, M. - H.G., Guterbock, 1972b: 127-128, Fig. 2-3; Yakar, J., 1984: 67.

²³ The pot grave is important in that it was found in the transition layer between the Late Chalcolithic Age and the Early Bronze Age. See Hauptmann, H., 1970: 111. Hauptmann, H., 1982: 24, Lev. 25, 2.

²⁴ Hauptmann, H., 1982: 22, Lev. 19, 4-23, 5-6; The likes of Kura-Araxes type pots found in Norşuntepe gravesite were also found in Pağnik Öreni. These pots of Pağnik are also likened to the findings of Pulus Sakyol and it is predicted that there is close encounter between the two centers. See Harper, R.P., 1971, 91, Lev. 63, 3-4; H. Gönül Yalçın, 2012: 47.

²⁵ Harper, R.P., 1970: 132; Harper, R.P., 1971: 91, Lev. 63, 1-3.

²⁶ Esin, U., 1972: 145.

²⁷ Esin, U., 1979: 91.

made of limestone tiny beads and a terra-cotta stamp seal were detected in two of the adobe cists. Into the adult women's graves, on the other hand, simple rings and necklaces were left²⁸. Two intramural simple earthen graves dated to this period were found in Taşkun Mevkii where important information was obtained. Red and black-faced lined ones of the ceramics found in the graves should be reflecting eastward communication²⁹.

One piece of pithoi and one piece of simple earthen grave were found on the X. Floor (EBA I) where Kura-Araxes type pots were dominant in Han İbrahim Şah, one of the settlements that are close to each other³⁰. It was reported that a kitchen pot was found next to the pithoi grave³¹. The first human skeleton (Skeleton No. III) was unearthed with strong structures between building level VIII and building level IX (3375-2885 BC; 2945-2515 BC³²) of Pulur Sakyol³³. In the later period of the site (building level VI - 2470-2350 BC) a pithoi tomb was found next to the quarry of it³⁴.

Undoubtedly, one of the most important indicators reflecting social change is the stone cists. During the rescue excavations carried out within the scope of Keban and Karakaya dam lakes in Eastern Anatolia, stone cists could not be found within the settlements. However, when the dams started to hold water, it was found out that there were cemeteries of quite large sizes around the settlements as a result of the erosion of the surface soil created by the tides. Among them, Caucasian-influenced ceramics were found in Şemsiyetepe³⁵, Suyatağı³⁶, Gurbetmezrası (?)³⁷ and Çemişgezek Sakyol³⁸.

In the early excavations (Sos, Pulur, Güzelova) of the Erzurum-Kars section, which is one of the geographies where archaeological studies are conducted at the very least in the Eastern Anatolia Region, sporadic intramural tombs were reached. In Sos Höyük, where the most detailed information was obtained among these

²⁸ The remains of Kura-Araxes type ceramics and similar furnace legs left from the traces of the lives of these tombs in Erzurum Pulur and Güzelova reflect the eastern communication. The discovery of the likes of Kura-Araxes type ceramics and furnace legs in Erzurum Pulur and Güzelova, which were left from the traces of the lives of people to whom these tombs belong, reflects eastward communication. Esin, U., 1970: 154-157.

²⁹ French, D.H., 1974: 34; Sagona, A., 1994; Helms, S., 1973: 109.

³⁰ Ertem, H., 1982: 19-20.

³¹ Ertem, H., 1974: Lev. 57, 2.

³² Mellink, M.J., 1992: 177, Table 4.

³³ Koşay, H.Z., 1970: 140; Koşay, H.Z., 1976: 11, Lev. 8, 2.

³⁴ Koşay, H.Z., 1976: 9.

³⁵ Darga, M., 2001: 120, Fig. 10.

³⁶ Darga, M., 1989: 67.

³⁷ Bahar, H., 1988: 503, Graph/Chart 10/1; Pict. 14.

³⁸ Parıltı, U., 2019: 175.

places, single, hocker-positioned graves in the Kura-Araxes tombs, which exhibited simple pit burial features in the Sub-oval plan, were found (Fig. 6e). The graves contain modest dead gifts such as glazed pots and shell rings³⁹. Although the graves at Sos Höyük are compared with the kurgan tombs in the Caucasus in terms of their formations, they were applied into the settlement rather than under a kurgan tomb structure⁴⁰. Güzelova's sites and graves dating back to the 3rd millennium BC have not been analyzed sufficiently. The graves belonging to the individual/individuals in hocker position dated to Kura-Araxes period were found in the reedy and marshy area (flat settlement) which is the first settlement of Yassı Höyük. The settlement was later moved to today's mound (höyük). At this place, the pot grave belonging to the intramural tradition of Kura-Araxes period (approximately 2700 BC) where the child was placed, and the skeleton of a male kneeling in hocker position in a simple earthen grave (Skeleton No. I) were reached. On the individual, a “mobile altar” as a dead gift and underneath him, a stone artifact with striped signs were found⁴¹. The artifacts resemble monochrome black and red glazed, embossed or decorated hand-made pots which are well-known in the South Caucasus⁴². A simple earthen grave belonging to a couple was unearthed in Pulur Höyük, which shares the same chronology. One piece of idol was found inside the grave (Fig. 5d)⁴³.

Eight pieces of Kura-Araxes tombs have been found in Alaybeyi which is an important discovery for the archeology of the region in recent years. The graves are simple earthen type and the individuals inside have a hocker position. The grave finds consist of Kura-Araxes pots, bone loom weight and cylindrical beads. In addition, the remains of goat bones from the dead meal were found in one of the graves⁴⁴. 5 pieces of extramural stone cists and simple earthen graves were unearthed at Harman Yeri, another cemetery where artifacts that can be associated to the South Caucasus were found⁴⁵. Apart from the broken terra-cotta pots of the Kura-Araxes type, a pot with a Nakhichevan handle was found in the cemetery⁴⁶. A very important monumental tower associated with these graves was identified. It is stated that a Kura-Araxes type pot was placed perpendicular to a niche-like space inside this tower, which showed

³⁹ Sagona, A. - M. Erkmen, ff., 1997: 187, Pl.5.

⁴⁰ Two graves in particular at Sos Höyük are pit graves that we know well in the South Caucasus burial tradition. In these graves, the corpse is accompanied by red-black glazed, typical Kura-Araxes pots. See Sagona, A. - M. Erkmen, ff., 1996: 37, 10.9; Sagona, A. - M. Erkmen, ff., 1997: 184; Işıklı, M., 2015: 64.

⁴¹ Koşay, H.Z. - H. Vary, 1967: 6-7, Lev. IV-V; Koşay, H.Z., 1984: 31.

⁴² Koşay, H.Z. - H. Vary, 1967: 9.

⁴³ Koşay, H.Z., - H. Vary, 1964: 22, 32, P.86.

⁴⁴ Altunkaynak, G. - M. Işıklı, ff., 2018: 86.

⁴⁵ Balkan, K. - O. Sümer, 1967: 104.

⁴⁶ Özfırat, A., 2001: 68-69.

that the rituals were performed⁴⁷. The reports of these graves which reflect the social dynamics of people of Kura-Araxes culture in Eastern Anatolia are very few and insufficient.

Although some artifacts dating to the EBA period have been reached in some cemeteries, the dating of the graves could not be clarified since scientific excavations were not carried out. These include Kurdun Deresi⁴⁸, Kartalpınar⁴⁹, where stone cists were found; and Kuzeyhan Castle⁵⁰, Ziyarettepe Castle⁵¹, Kurtkale⁵², Tuzluca Hasankent⁵³, where kurgan tombs were found.

In Eastern Anatolia, Lake Van and its surroundings are particularly suitable concerning living conditions. For this reason, Tilkitepe, which is just on the shore of Lake Van, was settled from the Early Chalcolithic Age to the 3rd millennium BC. However, the phase of the millennium to which the pithoi, pot and simple earthen graves belong, which were evaluated in the 3rd millennium BC, could not have been analyzed. In some of the skeletons, traces of ocher were found, with which we are acquainted from the EBA graves in the South Caucasus⁵⁴. Only one individual grave was reached during the Dilkaya Höyük excavations that share the same geography. It is reported that the skeleton suffered extensive destruction since the grave suffered extensive destruction⁵⁵. The cemetery that paints a different picture in the same geography is Ernis. Extramural graves were identified here. It is stated that the stone cist, which was applied since the Kura-Araxes Period, was robbed and about 30 terra-cotta pots were delivered to the museum⁵⁶. Another diversity that the Lake Van Basin adds to the burial customs is that the urn grave, which shows that cremation burial was applied, was found in Çelebibağ's cemetery. The pot used for urn has Nakhichevan handle⁵⁷. The exact dating of other cemeteries identified in this region could not have been made, either. Among these, in the cemeteries of Sütey Plateau, Suluçem, Akçakale, Kurtkale, Dorukdibi, Bozkurt, Hazine-tepe, Gönüaçık Castle and Grebudo Castle, where the kurgan type graves were found, contemporary ceramics were identified according to the chronology of the Kura-Araxes culture⁵⁸.

⁴⁷ Balkan, K. - O. Sümer, 1967: 103- 104, Sketch 1, Pict. 2.

⁴⁸ Bingöl, A., 2016a: 132, Pict. 4a-b.

⁴⁹ Patacı, S., 2016: 87, Pict. 8, 10, Illustr. 9.

⁵⁰ Bingöl, A., 2016a: 133, Pict. 7.

⁵¹ Bingöl, A., 2016b: 494-495, Photo. 10.

⁵² Patacı, S., 2015: 74.

⁵³ Özfırat, A., 2006: 186, Fig. 10.

⁵⁴ Özgüç, T., 1948: 5-9.

⁵⁵ Çilingiroğlu, A., 1987: 81-82.

⁵⁶ Sevin, V., 2004: 182; Işıklı, M., 2015.

⁵⁷ Marro, C., and Özfırat, A., 2004: 233.

⁵⁸ Özfırat, A., 2012: 114.

III. Burial Customs of Georgia in the Kura-Araxes Culture Phase

Kura-Araxes Culture experienced the fastest progress in the geography of Georgia, just east of the Eastern Anatolia Region, in the end of 4th millennium BC and in the first quarter of 3rd millennium BC. This culture was spread at the center of Transcaucasia, especially to the eastern part of Georgia and later to the Colchian Plain. The beginning of this process is contemporary with the Late Chalcolithic settlements in Didube-Kiketi and Sioni (Iori River Valley), Gremi (Alazani River Valley). During this time period, the typical red black ceramics and metalwork artifacts of the Transcaucasia were distributed as far as to Syria-Palestine through Anatolia, which could be considered as the first major change for the region⁵⁹. These artifacts were reached in settlements, while the most robust ones were reached in graves.

In the early period excavations of Amiranis Gora, located in close proximity to the border of Turkey, 60 graves were excavated, where significant amount of artifacts that reflect the Kura-Araxes culture were uncovered⁶⁰. The graves, where individual burials are applied, mostly consist of stone cist types (43 pieces)⁶¹. Among the graves, two horseshoe-shaped underground ones (No. 16 and No. 36) were dated to Horizon I. In the late phase, the stone-covered (cist) tombs are located only in the western part of the settlement. Terra-cotta pots, terra-cotta artifacts, bone artifacts and stone artifacts were left as dead gifts to the graves belonging to the early period⁶². In addition to the terra-cotta pots, especially the number of metal artifacts (swords, rings and hair spirals) and copper, carnelian beads increased during the late phase⁶³. Finds regarding animals sacrifice (cattle⁶⁴) were also found. It is also stated that newborn babies are buried under the floors at the level of “Long Houses” without dead gifts⁶⁵.

In another center, Chobareti, 7 pieces of stone cists belonging to Kura-Araxes culture, 1 piece of pot type grave with a baby skeleton inside (Burial No. 9⁶⁶) and 1 piece pit grave were found. While mostly, single burials were applied to the graves, multiple burials were also available. Moreover, although bones rather belonging to adults were recovered, it was found that children were buried as well. The positions of the skeletons in the grave are hocker. Kura-Araxes type ceramic pots were found

⁵⁹ Kavtaradze, G.L., 2004: 543.

⁶⁰ Kushnareva, K.K. - T.N. Chubinishvili, 1970: 61-63; Işıklı, M., 2015: 258.

⁶¹ Palumbi, G. 2008: 141, 192, Fig. 4.25: 1.

⁶² Kushnareva, K. K. - V.I. Markovin, 1994: 36, Lev. 11,9.

⁶³ Kushnareva, K.K. - T.N. Chubinishvili, 1970: 64-65; Palumbi, G., 2008: 141.

⁶⁴ Palumbi, G., 2008: 141.

⁶⁵ Kushnareva, K.K. - T.N. Chubinishvili, 1970: 64-66.

⁶⁶ The baby was buried in a red-black Kura-Araxes pot.

alongside the individuals (Fig. 6d)⁶⁷. Shida Kartli tombs, where we see similar practices of Kura-Araxes, are in a very important geography that illuminates the burial customs⁶⁸. These graves typically consist of plain, simple earthen type graves, while occasionally some graves are surrounded by a series of collected stones. It is understood that the individuals in these graves possessed quite modest burial gifts. The fact that newborn babies and children are not in these graves indicates that they were buried in the settlement. In this geography, In Natsar Gora, 26, in Kvatskhela-Tvlepi, 19, in Aradetis Orgora/Doghauri, 13, in Dzaghina, 12, in Urbinisi, 9, in Takhtidziri, 3, in Tqviavi, 3 and in Nuli, 1 pieces of Kura-Araxes graves have been identified. The cemeteries, which are not completely excavated, are mostly located just on the edge of the settlements⁶⁹. In this geography, the kurgans to be dated to the late Kura-Araxes I and early Kura-Araxes II stage were reached in Tqviavi. In 2 of 3 of these, multiple burials were applied. Terra-cotta pots, stone mace heads, copper pins, hair rings were left into the graves to accompany the dead⁷⁰. Besides these, Sachkere kurgans in Western Georgia dating to the Kura-Araxes II-III phase are also noteworthy. Apart from the Kura-Araxes type pots, much more metal artifacts were found in these kurgans than in early period kurgans⁷¹. Again, in Georgia, one piece of kurgan (Kurgan No. 3) was excavated in Sulaveris Gora, where Kura-Araxes type ceramics (7 pieces) were found⁷².

In Aradetis Orgora, 3 different cemeteries have been identified. 63 pieces of tombs belonging to Kura-Araxes III level were identified in the flat area between the main mound and the present road (Fig. 6a). The terra-cotta pots recovered in the cemeteries consist of typical Kura-Araxes pots. 3 graves belonging to Kura-Araxes II were unearthed near Takhtidziri, at the junction point of Kura and Prone⁷³. In Natsar Gora, there is a cemetery on the main mound and its slope, of which dimensions cannot be determined precisely. In the excavations carried out in this cemetery, 26 pieces of graves belonging to Kura-Araxes period were excavated. These graves, which are contemporary with their settlements, consist of simple earthen types with a rectangular shape⁷⁴. Of these, Grave No. 355 differing from the others can be defined as a chamber tomb belonging to the kurgan covered with stone. In the center of the

⁶⁷ Sagona, A., 2014: 38; Poulmarc'h, M., 2014: 227-228, 244-245; Fig. 147, 165-167.

⁶⁸ Kushnareva, K.K., 1997: 46-47, 59-61; Puturidze, M. - E. Rova, 2012: 29-38, 96; Rova, E., 2014: 47, 57, Fig. 1.

⁶⁹ Rova, E., 2018: 39, 41.

⁷⁰ Rova, E., 2014: 57, Fig. 8-9; Rova, E., 2018: 49.

⁷¹ Kuftin, B.A., 1941: 143-157; Kuftin, B.A., 1949: 64-82, Figs. 30, 31, 33, pls. LXI-LXIII, LXIX; Palumbi, G., 2008: 143.

⁷² Sagona, A., 1984: 50.

⁷³ Palumbi, G., 2007: Fig. 4; Rova, E., 2014: 50-51, Fig. 3; 54, Fig. 5, 11-13.

⁷⁴ Ramishvili, A., 2013: 56; Rova, E., 2014: 51-52, Fig. 4.

burial chamber, the remains of 7 different individuals were identified in the hocker position. We see that ceramic pots, metal bracelets, pins and flintstone arrowheads were left to accompany the dead⁷⁵.

Tiselis Seri settlement and cemetery in Eastern Georgia is another important center reflecting Kura-Araxes culture. It is stated that 10 pieces of graves, which are in the immediate vicinity of the settlement, are considered as belonging to the Kura-Araxes (I) culture. 9 of the 10 graves have a simple earthen grave type (Grave No. 1-3, 5-10), while 1 of them has a stone cist type (Grave No. 4) (Fig. 6b). When the skeletons of 3 children, 6 adult men and 2 women in the grave were examined, it was seen that they have a hocker position and were laid on their right or left sides. Apart from the 2 male burials applied in Grave No. 7 and 9, single burials were applied in the others. Only in 4 of them, dead gifts were found. Among these, there are 4 terra-cotta pots, 1 bone object and beads from Kura-Araxes period. In the graves including the ones where no grave gifts were recovered, mostly, the bone remains of skulls and feet of the sheep, goats and cattle were found⁷⁶.

Seven groups of kurgan tombs have been unearthed during the Kakheti archaeological survey in the eastern part of Georgia, located in the east of the Kartli region. Of these, in the Anga kurgan group (Group III), two kurgans were found. Kakheti's Tsinor (Zinor) kurgan group consists of 5 kurgans. A man's entire skeleton was found under the northern wall, near the northeast corner of the grave bed No. 1. The buried man was found lying on his right side, in the hocker position with his head directed to the north-west. Inside the grave, pottery, several pieces of gold, arrowheads made of bone, flintstone and obsidian, bronze knife, dagger; gold, carnelian and agate beads were recovered. In addition, cattle bones and Caucasian deer antlers were found in the grave. Just above the central ceiling of the burial chamber, important data on the human sacrifice have been identified. It is predicted that these people might have been servants. It is stated that the person inside the grave is not only a royal person but also a person (priest) who holds the spiritual power. The graves of the Kistaur Kurgan Group (Group II) of Kakheti are aligned at intervals of approximately 50 m. Terra-cotta pots were found in the graves. The earliest use of Kakheti Kurgans (Maşnaari, Kistauri, Hirsā, Meligele) was dated to the 4th millennium BC and to the beginning of the 3rd millennium BC. The later ones (Zinor Kurgans, 2170 and 2155 BC) were dated to the end of the 3rd millennium BC. Considering the data, including other monumental kurgans of Kakheti, they were generally given to the archaeological culture of Kura-Araxes and Trialeti⁷⁷.

⁷⁵ Puturidze, M. - E. Rova, 2012: 18-20, 27, 46, Figs. 4, 5, plt. 17-19.

⁷⁶ Gogocuri, G. - A. Orjonikidze, 2010: 119-121, pl. I-V; Poulmarc'h, M., 2014: 171, Figs. 86, 89, 98, 176-183, 185.

⁷⁷ Dedabrashvili, S.S., 1979: 18-23, Table IV, LXIV, LXV, 58-59.

15 graves from the Kura-Araxes phase of Kvatskhela/Kvatskhelebi, located close to the center of northern Georgia, contains individual burials, except for No. 2 and 12⁷⁸. Here, in the earliest phase (Phase C), 12 pieces of graves were found which were opened to the main ground, rectangular and simple earthen type. It is reported that the graves were surrounded by stone, terra-cotta pots and metal artifacts were recovered along with single and multiple burials⁷⁹. While Kvatskhela tombs are generally homogeneous, Grave No. 2 of Kvatskhela contains one of the richest graves found in the Southern Caucasus during the Kura-Araxes period. Inside the royal tomb there is a skeleton of a woman and a man facing each other in a bent shape. Among those found with the woman in the grave were necklace, copper bracelet, ornate decorative copper crown/diadem, 3 terra-cotta pots, a calcareous stone, pendant, bead necklace made of carnelian and rock crystal, necklace made of glass-like beads, more than two copper beads, 4 silver hair spirals and a spiral-headed needle, which were left into the grave to accompany the dead⁸⁰.

Other tombs of Kvatskhelebi including the finds of double helix needles, spiral-shaped bracelets, numerous silver and copper hair spirals, stone pendants, bone and clay loom weights, flintstone knives, necklaces made of carnelian, copper and rock crystal beads, and numerous Kura-Araxes pots shows that they were quite rich⁸¹. The second cemetery of the early period, Tvlepias Tsqharo, is located in the 250 m northeast of Kvatskhela⁸². The graves were buried in a rectangular shallow pit, directly beneath the stones. Some of these graves are covered with wooden roofs. In the graves where mostly multiple burials were applied, at least one baby or child skeleton was found. When the skeletons were examined, it was seen that they were laid on one side of them, in a bent position, hands in front of the face, oriented in the north-south direction with the head facing south⁸³. In Khizanaat Gora, east of Kvatskhelebi, 9 pieces of simple earthen type graves belonging to Kura-Araxes I-II (phases C-D: 3015-2770 BC; phase B 2750-2600 BC⁸⁴) were found⁸⁵.

A total of nearly 30 graves and 6 pit graves were found scattered in the lower terrace of the Kiketi settlement in southern Georgia⁸⁶. In the 2 or 3-phase cemetery

⁷⁸ Glumac, P. - D. Anthony, 1992: 167, Table 2; Kushnareva, K.K. 1997: 61; Palumbi, G., 2008: 143, 171, Fig. 5.14.

⁷⁹ Kushnareva, K.K. - T.N. Chubinishvili, 1970: 67; Işıklı, M., 2015: 259.

⁸⁰ Palumbi, G., 2008: 127, 143, 174, Fig. 4.18:7; Rova, E., 2014: 58-59, 63-64, Figs. 9, 2; Işıklı, M., 2015: 259.

⁸¹ Sagona, A., 1984: 36-39; Rova, E., 2014: Fig. 5, 1-7; Işıklı, M., 2015: 259.

⁸² Rova, E., 2014: 50-51.

⁸³ Kushnareva, K.K., 1997: 61; Palumbi, G., 2008: 174.

⁸⁴ Glumac, P. - D. Anthony, 1992: 168, Table 2; Palumbi, G., 2008: 184.

⁸⁵ Kushnareva, K.K.- T.N. Chubinishvili, 1970: 75; Kushnareva, K.K., 1997: 61; Munchayev, R.M., 1975: 170.

⁸⁶ Poulmarc'h, M., 2014: 196, Fig. 113; 197, Fig. 114.

of Kiketi (KA I-II), simple earthen and horseshoe type graves surrounded by stone (14 horseshoe and stone cists⁸⁷ and a series of simple earthen graves⁸⁸) were found. The graves consist of single and multiple burials. Terra-cotta pots (Kura-Araxes) and copper artifacts, limestone beads, bone loom weights and rings, flintstone tools accompanying the dead were left into the graves⁸⁹.

4 pieces of graves belonging to Kura-Araxes culture were identified in Nachivchavebi in Georgia. The walls of these graves indicate the room structure. It was found that children were buried in burial chambers in addition to adult burials in multiple burials. Individuals are in a hocker position with their heads facing south. Terra-cotta pots, obsidian and beads accompanying skeletons were found in the graves. Of these, Grave No. 3 was applied into the earthen grave covered with stone. A child was buried in the grave. The child's head is facing south. 2 pieces of small containers and a pot nested in another container were placed in front of the child's face⁹⁰.

4 pieces of stone cists belonging to the early period of the Kura-Araxes culture were found in Ozni, located on the southern border of the Nadir Shah Mountains⁹¹. Children were buried in 3 of these graves. In the grave, the children were laid in the bent/hocker position. In the other grave, an adult individual was buried. The skeleton, of which skull is missing, was laid on his back. In addition to the terra-cotta pots, ornaments made of bronze and copper, copper bracelets, beads, like stone and glass, made of dough were left as dead gifts into the graves⁹².

In Samshvilde, Kvemo Kartli, located in the south of Georgia, 38 pieces of stone-stringed graves with several derivatives were unearthed in 2 layers (KA II-III ?). Most of the stone cists are east-west oriented while north-south or northeast-southwest oriented ones are also available. Only 2 of the graves have small-oval form. It is stated that these graves are also paved. Since the skeletons inside the graves were placed into the graves broken, very few were found as a whole (Fig. 6c). In these graves where multiple burials were applied, typical black glazed, brownish gray, pinkish buff colored lined and glazed ceramics, copper-bronze needles, a needle with double headed spiral head (Grave No. 6), spiral bangles, copper hair rings were left. Bone and stone loom weights, white limestone beads, stone beads and lithic artifacts,

⁸⁷ Işıklı, M., 2015: 259.

⁸⁸ Palumbi, G., 2008: 158.

⁸⁹ Sagona, A., 1984: 47-48, Fig. 131:1; Palumbi, G., 2008: 141, 159, Figs. 5.1:1, 2, 5.2-3; Işıklı, M., 2005: 259.

⁹⁰ Chikovani, G., ff., 2010: 96, Pl. V, 1-11, Pl. VI, 5-6.

⁹¹ Işıklı, M., 2015: 259.

⁹² Sagona, A., 1984: 41-42; Shanshashvili, N., 2010: 164.

stone and bone rings, all of which reflect the daily life were also found. Flintstone or obsidian arrowheads as weapons were also left into the graves. In some cists, bones of livestock that were left over from the dead meal were found⁹³.

In the extramural cemetery of Koda, another settlement located in the Kvemo Kartli region, simple earthen and stone-stringed (cist) type graves (30 pieces⁹⁴) were found. The individuals were buried in the graves in single or multiple but all in the bent/hocker position⁹⁵. It is understood that the Keti cemetery, which is located in the same region, was used during the same periods of time, at the end of the 4th millennium BC and the beginning of the 3rd millennium BC. In a similar manner, in the Grmaskhevisavi settlement, which is located very close to today's Armenian border, in southern Georgia, a total of 4 pieces of graves of various forms (No. 15, 29, 47, 76) belonging to the Kura-Araxes period were found⁹⁶.

IV. General Evaluation and Conclusion

Even though the analyses remains incomplete due to the fact that each of the Kura-Araxes cemeteries has not been completely excavated, they still have a wide range of burial customs⁹⁷. The graves belonging to the Kura-Araxes period in the Eastern Anatolia Region were mostly found in the settlements separately. Extramural graves are generally located near the settlements of which they are contemporary. The graves in Georgia, on the other hand, are individual graves, mostly isolated in a place close to their contemporary settlement. Another common point of the graves in Georgia and the Eastern Anatolia Region is that their earliest use was given to the Kura-Araxes II period. The graves found in the Eastern Anatolia Region are mostly single graves, while the graves in Georgia are rather multiple graves⁹⁸. While there are no children in the graves of adults in Eastern Anatolia, except Korucutepe, generally, the remains of at least one child have been identified in Georgia. Babies and children should rather be buried in dwellings in the intramural tradition. In both regions, individuals were definitely laid on their right or left sides in the hocker position parallel to the grave wall.

The dead gifts that accompany the dead in the Kura-Araxes graves in both geographies contain different groups of finds, even if they are modest. They consist of a small number of ceramic pots and/or a few personal items. Small artifacts from the grave finds were left on the individuals, while terra-cotta pots were left on the

⁹³ Sagona, A., 1984: 44-45, Fig. 131.2; Palumbi, G., 2008: 141, 162, Fig. 4.19:7, Fig. 5.

⁹⁴ Işıklı, M., 2015: 259.

⁹⁵ Poulmarc'h, M., 2014: 85, Fig. 20.

⁹⁶ Palumbi, G., 2008: 25, 141.

⁹⁷ Poulmarc'h, M. - L. Pecqueur, ff., 2014: 232-243; Palumbi, G., 2007: 139-143, 157-210.

⁹⁸ Palumbi, G., 2008: 139-141.

upper half of the body around the chest or head. This indicates that the dead may have been buried in their clothes. The other common point found in the graves is the animal bones, which show that the food was eaten after the dead in both geographies. In both geographies, we see that the graves, which have more artifacts, mainly consist of multiple burials such as family graves. For example, rich graves of Korucutepe and Arslantepe in Eastern Anatolia and of Kvatskhela in Georgia should be reflecting some kind of private families⁹⁹. The terra-cotta pots and some metal artifacts found in some graves in the Eastern Anatolia Region (Sos Höyük VA, VB and Arslantepe V1B1, royal tomb finds) accord with some of the grave finds of Georgia¹⁰⁰. The elite tombs of Arslantepe and Kvatskhela are compared with each other considering their similar characteristics. Especially copper, gold and silver ornaments accompanying the young people who were sacrificed on the grave were matched with copper diadem, copper beads, copper needles, silver needles, pendants, crystal and stone beads accompanying the woman in the elite tomb of Kvatskhela (Fig. 7)¹⁰¹. The crowns in Arslantepe and the crowns on the heads of the skeletons in Kvatskhela are also among the concrete finds that can be compared. Although the number of precious items in the Kvatskhela grave is much lower than Arslantepe grave, it is stated that the finds recovered inside and outside the royal tomb show great similarities to the Kvatskhela grave in terms of arsenic copper, copper-nickel-arsenic and, even if just a bit, copper-silver alloys as well as typologically. The highly precious artifacts in the Arslantepe grave can be associated with authority since they accompany the man. However, the precious artifacts found in the Kvatskhela grave must rather be associated with a religious or status-related situation than the authority since they accompany the woman¹⁰². Apart from the special graves in question, the modest and similar gifts of the dead in the graves may point to an egalitarian society though it may well indicate a social tradition or deliberate concealment of status differences¹⁰³. While graves and kurgan tombs belonging to elite people were reached in both regions, this situation is seen, even if it is rare, in the surrounding regions as well.

There are also similarities and dissimilarities in grave types of both regions. In extramural cemeteries in the Eastern Anatolia Region, the grave types consist of quite regularly cut cists, while the ones in Georgia are generally composed of pit graves surrounded by irregular stones. Nevertheless, the stone cist type graves of Amiranis Gora¹⁰⁴, Koda¹⁰⁵ and Shida Kartli, dated to the Kura-Araxes period in Georgia, have

⁹⁹ Frangipane, M. - G.M.D. Nocera, ff., 2001: 108, 124; Frangipane, M., 2008: 175-183.

¹⁰⁰ Badalyan, R.S., 2014: 73, Figs. 1-2.

¹⁰¹ Palumbi, G., 2008: Fig. 4.1: 8; Shanshashvili, N., 2010: 170; Işıklı, M., 2015: 259.

¹⁰² Ghambashidze, I. - G. Mindiashvili, ff., 2010: 224.

¹⁰³ Palumbi, G., 2007: 25.

¹⁰⁴ Martirosyan, A.A., 1964: 25.

¹⁰⁵ Palumbi, G., 2008: 141.

been likened to those in Eastern Anatolia¹⁰⁶. Another similar point is that the pot burial tradition for children in Chobareti is also applied in Arslantepe¹⁰⁷. Apart from and as opposed to these similar practices, the underground chamber tombs and horseshoe tombs spread to the Kura-Araxes culture of Georgia could not have been reached within the Eastern Anatolia Region. Undoubtedly, one of the most important missing pieces in the analysis of the burial customs in both geographies is the kurgan tombs. While the number of kurgans dated to the Kura-Araxes period within the borders of Georgia is quite a lot, the situation in the Eastern Anatolia Region is the opposite. The exact parallels of the kurgans on the eastern border of Anatolia can be searched within the borders of Georgia. Kurtkale Kurgan and Akçakale Kurgan with dromos, which can be geographically evaluated within the same region, can be associated with the culture of this geography¹⁰⁸. The reason of this problematic issue can be attributed to the fact that Kura-Araxes III (2750-2000 BC) phase reached Eastern Anatolia much later than Georgia and Armenia¹⁰⁹. Another problematic issue is the inability to come up with a solution to whether the graves within the Kura-Araxes cultural site are chronologically connected to a regular sequence or not. This may be due to the geographical variability, cultural or ethnic differences. However, the findings obtained from the graves/cemeteries applied in the Kura-Araxes cultural phase in the Eastern Anatolia Region and Georgia geography also show that they are very homogeneous.

Bibliography

- ALTUNKAYNAK, G.- İŞIKLI, M.- ERKMEN, M., 2018. "Erzurum Plain: An Overview of Kura-Araxes Funerary Practices in Eastern Anatolia", *Tüba-Ar 2018 Özel Sayı*, pp.73-91.
- BADALYAN, R.S., 2014. "New Data on the Periodization and Chronology of the Kura-Araxes Culture in Armenia", *Paléorient, Pluridisciplinary Journal of Prehistory of Southwestern and Central Asia*, 40,2, CNRS Editions, Paris, pp.71-92.
- BAHAR, H., 1988. "Elazığ-Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar, 1987", VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, pp.501-528.
- BALKAN K.- SÜMER, O., 1967. "1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XIV, Cilt. 1-2, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, pp.103- 118.
- BEDIANASHVİLİ, G., 2008. "Pattern-Burnished Ornament in Georgia During the Bronze Age", *Ancient Near Eastern Studies Supplement 27, Ceramics in Transitions*

¹⁰⁶ Rova, E., 2014: 57, Figs. 8-9.

¹⁰⁷ Poulmarc'h, M., 2014: 251.

¹⁰⁸ Köroğlu, K., 1997: 377, Pict. 10, Drawing. 4, 5.

¹⁰⁹ Glumac, P. - D. Anthony, 1992: 204.

- Chalcolithic Through Iron Age in the Highlands of the Southern Caucasus and Anatolia, Edt. Karen S. Rubinson ve Antonio Sagona, Peeters pp.87-100.
- BİLGİ, Ö., 1986. “1984 Dönemi Malatya-Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları”, VII. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, pp.143-149.
- BİLGİ, Ö., 2001. “Köşkerbaba Excavations”, İstanbul University’s Contributions to Archaeology in Turkey 1932-2000, Edt. Oktay Belli, İstanbul, pp.110-114.
- BİNGÖL, A., 2016a. “2014 Kars-Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları”, 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti, Ankara, pp.131-144.
- BİNGÖL, A., 2016b. “Kars ve Çevresinde Karaz Yerleşimleri”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 18, pp.487-502.
- CHIKOVANI, G.- SHATBERASHVİLİ, Z.- GOGOCHURİ, G., 2010. “A New Site of the Eneolithic-Early Bronze Age from Tetrtsqaro”, Rescue Archaeology in Georgia: The Baku-Tbilisi-Ceyhan and South Caucasian Pipelines, Georgian National Museum Otari Lordkipanidze Centre of Archaeology, Tiflis, pp.95-109.
- DARGA, M., 2001. “Şemsiyetepe Excavations in the Lower Euphrates Basin 1978-1989”, İstanbul University’s Contributions to Archaeology in Turkey 1932-2000, Edt. Oktay Belli, İstanbul, pp.115-120.
- DEDABRASHVİLİ SH.SH/ Дедабрашвили Ш.Ш., Kurgany Alazanskoy Dolinyi (Trudyi Kahetskoy Aarheologicheskoy ekspeditsii), 1979. “Alazani Vadisinin Kurganları (Kakhetian Arkeolojik Araştırmaları Bildirileri Kitabı)” II. Yayınevi "Metsniereba", Tbilisi.
- ERTEM, H., 1974. “Han İbrahim Şah Kazısı, 1971”, Keban Projesi 1971 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- No.4, Ankara, pp.59-69.
- ERTEM, H., 1982. Keban Projesi Han İbrahim Şah Kazısı 1970-1971, Orta Doğu Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri. III, No. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ESİN, U., 1970. Tepecik Kazısı 1968 Yılı Öneraporu”, Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- Yayın: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, pp.147-157.
- ESİN, U., 1972. “Tepecik Kazısı, 1970”, Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- No.3, Ankara, pp.139-158.
- ESİN, U., 1979. “Tepecik Kazısı, 1973”, Keban Projesi 1973 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- No.6, Ankara, pp.79-114.
- ESİN, U., 1981. “1979 Değirmentepe Kazıları”, II. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, pp.91-99.
- ESİN, U., 1983. "Değirmentepe (Malatya) Kazısı 1981 Yılı Sonuçları", IV. Kazı Sonuçları Toplantısı, Hacettepe Sosyal ve İdari Bilimler Döner Sermaye İşletmesi Tesisleri, Ankara, pp.39-44.

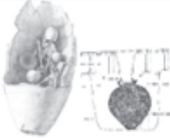
- ESİN, U.- Harmankaya, S., 1987. "1985 Değirmentepe (Malatya-İmamlı Köyü) Kurtarma Kazısı", VIII Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt: I, Ankara, pp.95-138.
- ESİN, U.- ARSEBÜK, G.- ÖZDOĞAN, M., 1987, "Değirmentepe Kazısı, 1978", Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Aşağı Fırat Projesi Yayınları, Seri I, No 3, Ankara, pp.77-88.
- FRANGİPANE, M., 1991. "Excavations at Arslantepe Malatya the 1989 Campaign", XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, Ankara, pp.209-223.
- FRANGİPANE, M., 1998. "Arslantepe 1996: The Finding of an E.B.I A Royal Tomb", XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, pp.291-309.
- FRANGİPANE, M., 2000. "The Late Chalcolithic/EB I Sequence at Arslantepe, Chronological and Cultural Remarks from a Frontier Site", *Varia Anatolica*, XI, In: *Chronologies des pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires. From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998.* Istanbul: Institut Français d'Études Anatoliennes-Georges Dumézil, Paris, pp.439-471.
- FRANGİPANE, M., 2001. "The Transition Between Two Opposing Forms of Power at Arslantepe (Malatya) at the Beginning of the 3rd Millennium", *Tüba-Ar, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, Sayı. 4, pp.1-24.
- FRANGİPANE, M., 2008. "The Arslantepe "Royal Tomb": New Funerary Customs and Political Changes in the Upper Euphrates Valley at the Beginning of the Third Millennium BC", *Scienze dell'Antichità* 14/1, pp.169-194.
- FRANGİPANE, M., 2011. "Arslantepe-Malatya: A Prehistoric And Early Historic Center in Eastern Anatolia", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, Oxford University Press, New York, pp.968-992.
- FRANGİPANE, M.- NOCERA, G.M.D.-, HAUPTMANN, H.- MORBİDELLİ, P.- PALMIERİ, A.- SADORİ, L.- SCHULTZ, M.- SCHULTZ, T.S., 2001. "New Symbols of a New Power in a Royal Tomb from 3000 BC. Arslantepe, Malatya", *Paleorient, Annee*, Vol. 27/2, pp.105-139.
- FRENCH, D.H., 1974. "Aşvan Kazıları, 1971", Keban Projesi 1971 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- No.4, Ankara, pp.25-58.
- GHAMBASHİDZE, I.- MİNDİASHVİLİ, G.- GOGOCHURİ, G.- KAKHİANİ, K.- JAPARİDZE, I., 2010. *Udzvelesi Metalurgia da Samto Saqme Saqartveloshi dzv. ts. VI- III Atastsleulebshi, Alte Metallurgie und Bergbau in Georgien 6.-3. Jt. v. Chr.*, Tbilisi.
- GLUMAC, P.- ANTHONY, D., 1992. "The Caucasus", *Chronologies in Old World Archaeology*, Vol. II, Edt. Robert W. Ehrich, The University of Chicago Press, Chicago ve London, pp.163-170.

- GOGOCHUR , G.- ORJON K DZE, A., 2010. "The Kura-Araxes Culture Settlement and Cemetery at Tiselis Seri", Rescue Archaeology in Georgia: The Baku-Tbilisi-Ceyhan and South Caucasian Pipelines, Georgian National Museum Otar Lordkipanidze Centre of Archaeology, Tiflis, pp.119-132.
- HARPER, R.P., 1970., "1968 Pa nik  reni, Ka pınar Kazısı  n Raporu", Keban Projesi 1968 Yaz  alı maları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- Yayın: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, pp.131- 138.
- HARPER, R.P., 1971. "Pa nik  reni Kazısı, 1969", Keban Projesi 1969  alı maları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- No.2, Ankara, pp.91- 98.
- HAUPTMANN, H., 1970. "Nor un-Tepe 1968 Kazıları  n Raporu", Keban Projesi 1968 Yaz  alı maları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1- Yayın: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, pp.103-130.
- HAUPTMANN, H., 1982. "Nor untepe Kazıları, 1974", Keban Projesi 1974- 1975  alı maları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri 1, No. 7, Ankara, pp.15-70.
- HELMS, S., 1973. "Ta kun Mevkii 1970-71", Anatolian Studies, Vol. 23, A van 1968-1972: An Interim Report, pp.109-120.
- IŞIKLI, M., 2005. Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürünün Karaz, Pulur ve Güzelova Malzemesi I ı ında Tekrar Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, , İzmir.
- IŞIKLI, M., 2015. "Geç Prehistorik  a da Doğu Anadolu Yaylasında  l m/Kura-Aras Kültürü  l  Gömme Uygulamaları  zerine Gözlemler",  mer  zyi it'e Armağan, Edt. Emre Okan ve Cenker Atila, Ege Yayınları, İstanbul, pp.257-273.
- KAVTARADZE, G.L., 2004."The Chronology of the Caucasus During the Early Metal Age: Observations from Central Trans-Caucasus", Ancient Near Eastern Studies Supplement 12, A View from the Highlands Archaeological Studies in Honour of Charles Burney, Edt. Antonio Sagona, Peeter, pp.539-556.
- KO AY, H.Z., 1970. "Pulur (Sakyol) Kazısı 1968  n Raporu", 1968 Yaz  alı maları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri 1, Yayın:1, Ankara, pp.139- 146.
- KO AY, H.Z., 1976. Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri III, No. I, Ankara.
- KO AY, H.Z., 1984. Erzurum ve çevresini Dip Tarihi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- KO AY, H.Z.- VARY, H., 1967. Güzelova Kazısı, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 46, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırmaları Seri. 20, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- KÖROĞLU, K., 1997. "1995 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, pp.369-395.

- KUFTIN, B.A., 1941. Arkheologicheskiye Raskopki v Trialeti. Izdatel'stvo Akademiia Nauk Gruzinsko, SSR, Tbilisi.
- KUFTIN, B.A., 1949. Arkheologicheskaiya Marshrutnaiya Ekspeditsia 1945 godu v iugo osetiyu I imetiyu/Archaeological Expedition in South Ossetia and Imeretia in 1945, Tbilisi.
- KUSHNAREVA, K.K., 1997. The Southern Caucasus in Prehistory: Stages of Cultural and Socio- Economic Development from the Eight to the Second Millennium B.C., University Museum Monograph 99, Philadelphia.
- KUSHNAREVA, K.K.- CHUBİNİSHVİLİ, T.N., 1970. Древние Культуры Южного Кавказа/Drevniye Kultury Yuzhnogo Kavkaza, (V-III tis. do n.e.), Izdatel'stvo Nauka, Leningrad.
- KUSHNAREVA, K. K.- MARKOVİN, V.I., 1994. / К. Х. Кушнарева, В. И. Марковин, Эпоха Бронзы Кавказа и Средней Азии: Ранняя Бронза Кавказа/ Epokha Bronzy Kavkaza i Srednei Azii: Rannyya Bronza Kavkaza, Edt. K. Kh. Kushnareva ve V.I. Markovin.
- MARRO, C., 2011. "Eastern Anatolia in the Early Bronze Age", The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, Oxford University Press, New York, pp.290-313.
- MARRO, C.- ÖZFIRAT, A., 2004. "Pre-Classical Survey in Eastern Turkey. Second Preliminary Report: The Erciş Region", Anatolia Antiqua XII, pp.227-265.
- MARTİROSYAN, A.A., 1964. Armaniya v Epokhi Bronzi i Rannego Jeleza, Erevan: Akademiya Nauk Armyanskoi SSR/ Armenia in the Bronze Age and Early Iron Age, Erevan/Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda Ermenistan, Ermeni SSR Bilimler Akademileri Yayınevi, Erivan.
- MELLAART, J., 2008. "Anatolia 4000-2300 B.C.", The Cambridge Ancient History, Volume I, Part: 2, Chapter XVIII, Cambridge University Press, pp.363-406.
- MELLİNK, M.J., 1992. "Anatolia", Chronologies in Old World Archaeology, Vol. II, Edt. Robert W. Ehrich, The University of Chicago Press, Chicago ve London, pp.171-184.
- MUNCHAYEV, R.M., 1975. Кавказ на заре бронзового века/ Kavkaz na zare bronzovogo veka/The Caucasus at the Dawn of the Bronze Age, Moscow, Nauka.
- ÖZFIRAT, A., 2001. Doğu Anadolu Yayla Kùltürleri (MÖ II. Binyıl), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÖZFIRAT, A., 2006. "Pre-Classical Survey in Eastern Turkey, Fifth Preliminary Report, Van Lake Basin and MT. Ağrı Region", Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici, Vol. XLVIII, Roma, pp.177-207.
- ÖZFIRAT, A., 2012. "Earlier Settlements of Bozkurt Kurgan Cemetery: From Chalcolithic to Middle Bronze Age", Azərbaycan'ın Erken Ekincilik Dövrü Abideleri, Azərbaycan Milli Elmlar Akademiyası, Arxeologiya ve Etnoqrafiya İnstitutu, Bakü, pp.113-127.

- ÖZGÜÇ, T., 1948. Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- PALMİERİ, A., 1984. "Arslantepe Excavations, 1982", V. Kazı sonuçları Toplantısı, Ankara, pp.97-101.
- PALMİERİ, A., 1985. "Excavations at Arslantepe, 1983", VI. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, pp.71-78.
- PALUMBİ, G., 2007. "From Collective Burials to Symbols of Power, The Translation of Role and Meanings of the Stone-Lined Cist Burial Tradition From Southern Caucasus to the Euphrates Valley", Scienze Dell'Antichita, Storia Archeologia Anthropologia 14/1, pp.17-44.
- PALUMBİ, G., 2008. The Red and Black Social and Cultural Interaction Between the Upper Euphrates and the Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC, Studi di Preistoria Orientale (SPO) Volume 2, Roma.
- PALUMBİ, G., 2011. "The Chalcolithic of Eastern Anatolia", The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, Oxford University Press, New York, pp.205-226.
- PARLITI, U., 2019. MÖ III. Binyıl Doğu Anadolu Bölgesi'nin Ölü Gömme Gelenekleri ve Mezar Tipleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- PATACI, S., 2016. "Ardahan İli 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Ankara, pp.81-100.
- POULMARC'H, M., 2014. Pratiques funéraires et identité biologique des populations du Sud Caucase, du Néolithique à la fin de la culture Kura-Araxe (6ème - 3ème millénaire av. J.-C.) : une approche archéo anthropologique, Université Lumière Lyon, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- POULMARC'H, M.- PECQUEUR, L.- JALİLOV, B., 2014. "An Overview of Kura-Araxes Funerary Practices in the Southern Caucasus", Paléorient, Pluridisciplinary Journal of Prehistory of Southwestern and Central Asia, 40,2, CNRS Editions, Paris, pp.232-246.
- PUTURİDZE, M.- ROVA, E., 2012. Khashuri Natsargora: The Early Bronze Age Graves, Subartu 30, Turnhout.
- RAMİSHVİLİ, A., 2013. Natsargora, Adre Brinjaos Khanis Namosakhlari da Samarovani/ Natsargora, Early Bronze Age Settlement and Cemetery, Edt.B. Murvanidze, Tbilisi.
- ROVA, E., 2014. "The Kura-Araxes Culture in the Shida Kartli Region of Georgia: An Overview", Paléorient, Pluridisciplinary Journal of Prehistory of Southwestern and Central Asia, 40.2, CNRS Editions, Paris, pp.47-69.
- SAGONA, A., 1984. The Caucasian Region in the Early Bronze Age Part. I-III, British Archaeological Reports (BAR) International Series 214 (i), Great Britain.

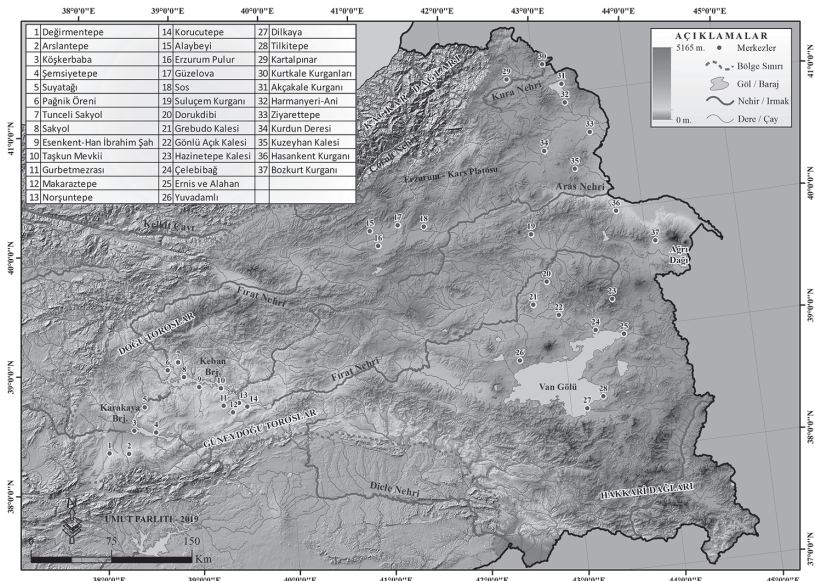
- SAGONA, A., 1994. The Aşvan Sites 3, Keban Rescue Excavations, Eastern Anatolia the Early Bronze Age, The British Institute of Archaeology at Ankara Monograph No. 18, Ankara.
- SAGONA, A., 2014., “Rethinking the Kura-Araxes Genesis”, *Paléorient, Pluridisciplinary Journal of Prehistory of Southwestern and Central Asia*, 40.2, CNRS Editions, Paris, pp.23-46.
- SAGONA, A.- ERKMEN, M.- SAGONA, C.- HOWELLS, S., 1997. “Excavations at Sos Höyük, 1996. Third Preliminary Report”, *Anatolica XXIII*, pp.181-226.
- SAGONA, A.- ERKMEN, M.- SAGONA, C.- THOMAS, I., 1996. “Excavations at Sos Höyük, 1995: Second Preliminary Report”, *Anatolian Studies*, Vol. 46, pp.27-52
- SEVİN, V., 2004. “Pastoral Tribes and Early Settlements of the Van Region, Eastern Anatolia”, *Ancient Near Eastern Studies Supplement 12, A View from the Highlands Archaeological Studies in Honour of Charles Burney*, Edt. Antonio Sagona, Peeters, pp.179-203.
- SHANSHASHVİLİ, N., 2010. “Sites of the Kura-Araxes Culture in Trialeti”, *Rescue Archaeology in Georgia: The Baku-Tbilisi-Ceyhan and South Caucasian Pipelines*, Georgian National Museum Otmar Lordkipanidze Centre of Archaeology, Tiflis, pp.161-184.
- VAN LOON, M.- GUTERBOCK, H.G., 1972a “Korucutepe Kazısı, 1970”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri.1-No. 3*, Ankara, pp.79-85.
- VAN LOON, M.- GUTERBOCK, H.G., 1972b. “The 1970 Excavation at Korucutepe Near Elazığ”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(XIX), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, pp.127-132.
- WOOLLEY, L.- BARNETT, R.D., 1952. *Charchemish, Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum, Part III, The Excavations in the Inner Town*, London 1952.
- YAKAR, J., 1981. “The Indo-Europeans and Their Impact on Anatolian Cultural Development”, *Journal of Indo- European Studies* vol. 9, Hattiesburg, 1981, pp.94-112.
- YAKAR, J., 1984. “Regional and Local Schools of Metalwork in Early Bronze Age Anatolia”, *Anatolian Studies*, vol. 34, pp.64-80.
- YALÇIN, H.G., 2012. *Die Karaz, Keramik Von Tepecik in Ostanatolien*, Ege Yayınları, İstanbul.

EASTERN ANATOLIA REGION		GEOGRAPHY OF GEORGIA	
Grave Types	Drawings	Grave Types	Drawings
Simple Earth		Simple Earth	
Cist		Stone Cist	
Pithoi and Pot		Pot	
Kurgan		Kurgan	
Pit/Well		Pit/Well	
Chambers	 	Horseshoe	
		Various Form/Chambers	

Figür 1: Types of graves applied in Eastern Anatolia and Georgia.

KURA-ARAXES PERIOD		
	EASTERN ANATOLIA REGION	GEOGRAPHY OF GEORGIA
1. PERIOD (3.250/3.000-2700/2.650 BC.)	Arslantepe, Korucutepe, Değirmentepe, Norşuntepe, Pağnik Öreni, Taşkun Mevkii, Han İbrahim Şah, Pulur Sakyol, Alaybeyi?, Çelebibağ	Amiranis Gora, Khizanaat Gora, Chobareti, Natsar Gora?, Ozni, Tqviavi, Sulaveris Gora?, Tiselis Seri, Kakheti, Kiketi, Ket, Koda,
2. PERIOD (2.700/2.650-2.300/2.200 BC.)	Arslantepe, Pağnik Öreni, Tepecik, Norşuntepe, Pulur Sakyol, Şemsiyetepe?, Suyatağı?, Gurbetmezrası?, Çemişgezek Sakyol?, Sos, Pulur, Güzelova, Harmanyeri?, Ernis, Yuvadamlı?, Tilkitepe?, Dilkaya?	Kvatskhelebi, Khizanaat Gora, Natsar Gora?, Sachkere, Tqviavi, Sulaveris Gora?, Takhtidziri, Kiketi, Samshilde?
3. PERIOD (2.300/2.200-2.000/1.900 BC.)	Köşkerbaba, Değirmentepe, Şemsiyetepe?, Suyatağı?, Gurbetmezrası?, Çemişgezek Sakyol?, Pulur Sakyol, Sos, Kurdun Deresi, Kartalpınar, Kuzeyhan Kalesi, Ziyarettepe Kalesi, Kurtkale, Tuzluca Hasankent, Sütey Yaylası Mezarlığı, Suluçem, Akçakale, Dorukdibi, Bozkurt, Hazinepete, Gönülaçık Kalesi, Grebudo Kalesi?, Tilkitepe?	Kvatskhelebi, Amiranis Gora, Sachkere, Aradetis Orgora, Kakheti, Samshilde?

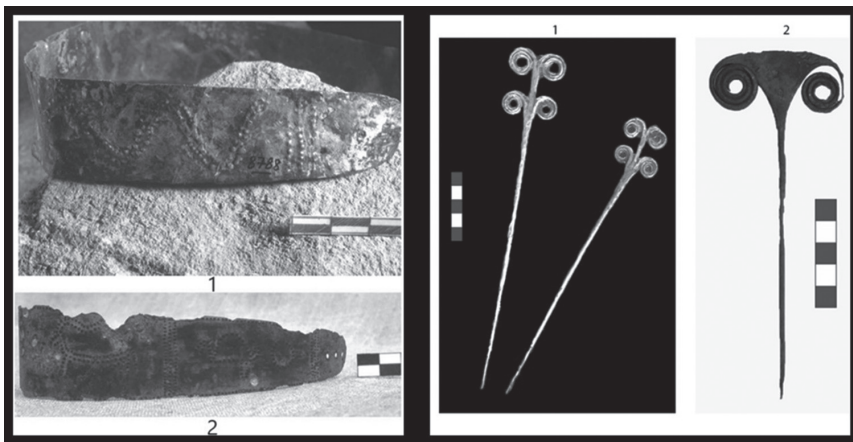
Figür 2: Table showing the Kura-Araxes period in the geography of Eastern Anatolia Region and Georgia Region.

Figür 3: The graves discovered in the Eastern Anatolia Region.

Figür 6: a. Simple earth tomb from Aradeti Orgora (Palumbi, G., 2007: Fig. 4); b. Tiselis Seri Grave No. 4 (Poulmarc'h, M., 2014: Fig. 98); c. Stone cist grave from Samshvilde (Palumbi, G., 2008: Fig. 5), d. Chobareti, Burial No. 8 (Poulmarc'h, M., 2014: Fig. 166).

Figür 7: a1. Arslantepe, a2. Similar diadems found in the graves of Kvatskhelebi; b1. Similar spiral-headed needles found in Arslantepe and b2. Kvatskhelebi graves (Palumbi, G., 2008, Fig. 4.1: 8-9).